

T.C
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

SİYASİ ETİK VE KUTADGU BİLİĞ
Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Bengücan Fındık

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Celalettin Güngör

Kırıkkale

2014

ONAY

Bengücan Fındık tarafından hazırlanan “Kutadgu Bilig ve Siyasi Etik” başlıklı bu çalışma 09.06.2014 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Doç. Dr. Cemal Fedayi

Üye

Üye

Yrd.Doç. Dr. Celalettin Güngör

Yrd. Doç. Dr. İsmail Gökdeniz

Kişisel Kabul Sayfası

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Kutadgu Bilig ve Siyasi Etik” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak faydalanılmış olduğunu belirtir ve bunu şeref ve haysiyetimle doğrularım.

Tarih:.....

Adı Soyadı :.....

İmza.....

ÖZET

Türk ve dünya tarihi açısından çok önemli bir yere sahip olan Kutadgu Bilig; Türk yazınının elimize ulaşan ilk siyasetnamesidir. Yapıt dört ana karakterin karşılıklı konuşmaları şeklinde kurgulanmış ve devlet yönetimiyle ilgili bilgi ve öğütlere yer verilmiştir. İlk Müslüman Türk Devleti olan Karahanlılar döneminde yazılmış olan yapıt, Türklerin geçiş dönemi özelliklerini yansıtmaları bakımından da önemlidir.

Kutadgu Bilig’de anlatılan devlet, sınırlandırılmış bir iktidarla, hukuk devleti ve sosyal devletle benzerlikler göstermektedir. Yöneticilerin sahip olması istenen özellikler ve onlara verilen öğütlerden de siyasi etik değerlere ulaşabilmektedir.

Kutadgu Bilig’i siyasi etik açısından incelediğimiz tezimizin ilk bölümünde etik, ahlak, siyasi etik kavramlarını ve siyasi etik kuramlarını; ikinci bölümde Kutadgu Bilig’in içerik çözümlemesini ve üçüncü bölümde de yapıttan yapabileceğimiz siyasi etik çıkarımları inceledik.

Anahtar Kelimeler: Siyasi Etik, Siyasi Etik Kuramları, Ahlak, Kutadgu Bilig, Türk Kültürü

ABSTRACT

Kutadgu Bilig, which is very important for Turkish and world history, the first politicbook (siyasetname) of Turkish literature. The book fictionalized from of four main characters talking among themselves and are given information and advice relating to states management. The book, that is written during the period of Karahans, which is the first Muslim Turkish state, is important for reflecting from Turks transition periods characteristics.

The state described in Kutadgu Bilig, demonstrates similarities with limited sovereignty, constitutional state and social state. Political ethic values can be reached from managers have the desired properties and given them advice.

Our thesis, whic was examined in terms of Political ethics in Kutadgu Bilig, we examine in the first section; ethics, morality, political ethics and political ethic theories; in second section content analysis of Kutadgu Bilig and third section; inferences about political ethics in Kutadgu Bilig.

Key Words: Political Ethics, Political Ethic Theories, Morality, Kutadgu Bilig, Turkish Culture

KISALTMALAR LİSTESİ

M.Ö	: Milattan Önce
M.S	: Milattan Sonra
TÜSİAD	: Türkiye Sanayici İş Adamları Derneği
ZKÜ	: Zonguldak Kara Elmas Üniversitesi
TODAİE	: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü
KKEFD	: Kazım Karabekir Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ETİK ve SİYASİ ETİK KAVRAMLARI

I. KAVRAMSAL OLARAK ETİĞİN İNCELENMESİ.....	5
A. Etik ve Ahlak İlişkisi	9
B. Hukuk ve Etik İlişkisi.....	11
C. Siyaset ve Etik İlişkisi.....	13
II. SİYASİ ETİK NEDİR?	16
A. Siyasi Etik	17
B. Siyasi Etik Kuramları.....	18
1. Mutlakçı/ Deontolojik Yaklaşım.....	19
2. Yararcı Yaklaşım	21
3. Sentezci Yaklaşım.....	23

İKİNCİ BÖLÜM

KUTADGU BİLİĞ'İN İÇERİK ÇÖZÜMLEMESİ

I. KUTADGU BİLİĞ'İN DÜŞÜNCE TARİHİ AÇISINDAN ÖNEMİ	26
II. YUSUF HAS HACİP VE KUTADGU BİLİĞ	27
III. KUTADGU BİLİĞ'İN KAYNAKLARI	30

IV. KUTADGU BİLİĞ'İN DEVLET FELSEFESİ	35
A. Hakimiyetin Kaynağının Tanrı Olması.....	36
B. İktidarın Sınırlandırılması	36
C. Dünya Devleti	38
D. Hukuk Devleti.....	39
E. Sosyal Devlet.....	41
V. KUTADGU BİLİĞ'DE GENEL AHLAK KAVRAMLARI.....	42
A. Kutluluk	42
B. Bilgelik.....	43
C. Doğru ve Adaletli Olmak.....	44
D. Erdemli Olmak.....	45
E. İnsanlara Yararlı Olmak	46
F. Cömert Olmak	47
G. Yiğit Olmak	48

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUTADGU BİLİĞ'DE SİYASİ ETİK ÇIKARIMLARI

I. VEZİRİN SAHİP OLMASI GEREKEN ÖZELLİKLER.....	49
II. HÜKÜMDARIN SAHİP OLMASI GEREKEN ÖZELLİKLER.....	52
A. Hükümdarın Görevleri.....	55
1. Halkı Refah İçinde Yaşatmak	56
2. Kanunları Düzenleyip Uygulayarak Dirlilik ve Düzeni Sağlamak, Adaleti Temin Etmek.....	57
3. Savaş Gücü ile Devleti Düzen İçinde Bulundurmak ve Fetihler Yapmak.	58
B. Halkın Hükümdar Üzerindeki Hakları	59
C. Hükümdarın Devlet Yönetiminde Dikkat Etmesi Gereken Konular	60
SONUÇ.....	64
KAYNAKÇA	68

GİRİŞ

Kutadgu Bilig 11. yüzyılda elimize ulaşan ilk manzum yapıttır. Kutadgu Bilig'i önemli bulmamızın nedenlerinden biri zengin bir Türkçe ile ve yabancı kelimeleri mümkün olduğunca az kullanarak yazılmasıdır. Eserin Türkçe yazılmış olması, yazarının gözünde de eseri daha değerli yapmaktadır. “ *Arapça ve Farsça kitaplar çoktur; bizim dilimizde bütün hikmetleri toplayan yalnız budur.*”¹ Her ne kadar çalışmamız bir edebiyat ya da filoloji çalışması olmasa da Türkçe'ye olan sevgimiz Kutadgu Bilig üzerine heyecanla çalışmamızın bir neden olmuştur.

Kutadgu Bilig'in siyaset ve yönetim bilimi için araştırılmaya değer olduğu pek çok bilim insanı tarafından görülmüş; Kutadgu Bilig'deki devlet yönetimi, hukuk anlayışı, toplum görüşü, sınıf anlayışı ve bunun gibi konularda araştırmalar yapılmıştır.

Yaptığımız ön çalışmada; Kutadgu Bilig'de anlatılan devletin sosyal devlet anlayışına sahip olduğu, din ve devlet işlerinin mümkün olduğunca ayrıldığı, hukukun üstünlüğünü ve yasanın karşısında eşitliğin benimsendiği, zorba bir hükümdarın kabul edilemez olduğu ve iktidarın sürmesi için halkın gözünde meşruluğun kaybolmaması gerektiği görülmüştür. Kutadgu Bilig'in evrensel ve modern devletlere özgü özelliklerden bahsetmesi, çalışma konumuzu seçerken bize esin kaynağı olmuştur.

Kutadgu Bilig'de Kamu yararını, hizmette yeterliliği, işin ehline verilmesini, hükümdarın ve halkın, görev ve sorumluluklarının sayılmasını gördükten sonra, Kutadgu Bilig'in günümüzün siyasi etik değerleriyle örtüşebileceğini düşündük.

Çalışmamızın özgünlüğü açısından; Kutadgu Bilig'deki öğütlenen ahlak kurallarını ya da genel olarak Kutadgu Bilig ahlakını çalışmak yerine Kutadgu Bilig'de siyasi etiği çalışmayı uygun gördük. Böylece hem çalışma alanımızı daraltmak hem de Kutadgu Bilig'i etik kuramları ve modern etik değerler

¹Yusuf Has Hacib, **Kutadgu Bilig**, Çev: Reşit Rahmeti Arat, Ankara, 1974, 73

çerçevesinde çalışmak fırsatı bulduk. Kutadgu Bilig’de aradığımız siyasi etik Makyavelist bir anlayışa mı yoksa Kant ahlakına mı yakın, modern etik değerlerle bağdaşabiliyor mu yoksa kural tanımaz sınırsız bir iktidar anlayışıyla mı karşılaşacağız? Bu soruların Türk yönetim ve siyaset tarihi bakımından önemli olması bize bir heyecan kaynağı oldu.

“Türk devlet teşkilatı bakımından olduğu gibi, fikir hayatı bakımından da çok önemli bir devrin aynası olan Kutadgu Bilig’den Türklük bilgisiyle alakalı pek çok yeni noktanın eklenmesi konusunda yararlanılacağından şüphe etmiyorum.”²

Uygur ve Karahanlı kaynaklarını bize açan, böylece Türk kültürünün öz temelleri üzerinde canlanmasını ve gelişmesini hazırlayan bir Türk bilim adamı olan Reşit Rahmeti Arat’ın³ bu sözleri çalışmamızın ilham kaynaklarından biridir. Arat’ın 1974 yılında yayımlanmış olan Kutadgu Bilig çevirisi çalışmamızda kullandığımız temel kaynaktır*.

Arat, Kutadgu Bilig çevirisinin ön sözünde, eserin içine girip zevkine varacak kadar sabredenlerin Kutadgu Bilig’i yalnız yazıldığı dönem içerisinde değil, bugünün şartları içinde de seveceklerini⁴ söylemiştir. Biz de aynı Arat’ın söylediği gibi zevkle ve sabırla kitabın içine girerek, Kutadgu Bilig’in ruhunu okumaya çalıştık.

Kutadgu Bilig’de siyasi etiği aradığımız bu çalışmamız üç bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde siyasi etik, ikinci bölümde Kutadgu Bilig’in içerik çözümlemesi ve üçüncü bölümde de Kutadgu Bilig’de siyasi etikle ilgili çıkarımları çalışılmıştır.

Çalışmamızın birinci bölümünde, siyasi etiğin tanımını yapmadan önce etik ve ahlak kavramlarını inceleme gereği duyduk çünkü varmaya çalıştığımız nokta eserin barındırdığı ahlak değil evrensel etik değerlerdi. Siyasi etiğin tanımını yapmak da Kutadgu Bilig içinde neyi aradığımız konusunda çok önemliydi. Daha sonra siyasi etik kuramlarını çalıştık. Batı siyasi düşüncesindeki görüşlerle Kutadgu Bilig’in örtüştüğü noktaları bulmak; Kutadgu Bilig’de siyasi etik değerlerin var

² **Kutatdu Bilig**, (önsöz) s. VIII

³ Halil, İnalçık; “Kutadgu Bilig’de Türk ve İran Siyaset Nazariye ve Gelenekleri”, **Osmanlı’da Devlet, Hukuk ve Adalet**, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2005

*Eserden yapacağımız alıntılar dipnotta Kutadgu Bilig olarak gösterilmiştir.

⁴ **Kutadgu Bilig**, s.IX

olduğu savımızı güçlendirecekti. Çalışmamızın birinci bölümünde Batı siyasi düşünceler tarihine yoğunlaşp, konunun dağılması endişesini yaşadığımızdan siyasi etik kuramlarını genel olarak incelemeyi yeğledik.

Çalışmamızın ikinci bölümde genel olarak Kutadgu Bilig'i ve onun felsefesi incelenmiştir. Tezimizin temel parçası Kutadgu Bilig olduğu için, onun yazarını tanımak, hayatını bilmek; eserin genel felsefesini ve devlet modelini anlamak son derece önemliydi. Eser hakkında yapılan çalışmalara ve yorumlara baktığımızda; Kutadgu Bilig'in etkilendiği kültürlerin ve kaynaklarının azımsanmayacak kadar çalışıldığını gördük. Yapılan bazı çalışmalarda Kutadgu Bilig'in Hint, Çin, İran ve Yunan uygarlıklarının etkisi altında yazıldığı iddiasını gördük. Türklerin çevresiyle olan iletişimi sebebiyle komşu kültürlerden etkilenmiş olabileceği doğrudur. Ancak Kutadgu Bilig'in tamamen başka bir kültürün etkisiyle yazılmış ve özgün olmadığı sonucuna varmamız daha en başında iddiamızı çürütebilirdi. Ne var ki Sadri Maksudi Arsal ve İbrahim Kafesoğlu'nun Kutadgu Bilig'in özgünlüğü hakkında önemli çalışmaları vardı ve onları referans alarak yolumuza devam ettik. Kutadgu Bilig'in devlet felsefesini incelerken de Reşat Genç ve Nejat Doğan'ın çalışmaları önemli bir yol gösterici oldu.

Kutadgu Bilig, bir yönetim ve siyaset kitabı olmakla beraber, eski devirlerde benzerlerine çok sık rastlanan, daima ahlaki öğütlerle dolu olan siyasetnamelerden; devlet yönetimini, örgütlenme yapısını ve toplumsal hayatı ele alışıyla ayrılmaktaydı⁵. Eserde anlatılan devletin; eşitlikçi, sosyal, halka karşı dürüst, evrensellik iddiasında olan ve hukuk devleti ilkesini benimsemiş olduğu sonucuna varmamız; siyasi etiği bulabileceğimiz düşüncesini güçlendirmiştir.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde; hükümdar ve vezir tipleri üzerinden Kutadgu Bilig'deki siyasi etik değerlere ulaşmaya çalıştık. Devlet adamlarına verilen

⁵İbrahim, Kafesoğlu, **Kutadgu Bilig ve Türk Tarihimizdeki Yeri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1980, s. 13

öğütler ve onların kendi ağızlarından anlattıkları, eserdeki siyasi etiği anlamamız için en güzel kaynaktı.

BİRİNCİ BÖLÜM

ETİK ve SİYASİ ETİK KAVRAMLARI

Siyasi etik kavramına ulaşabilmemiz için öncelikle ahlak kavramını ve ardından etik kavramını tanımlayarak, etiğin hukuk ve siyasetle olan bağıncı incelememiz gerekmektedir.

Etik ve ahlak kavramları birbirlerinden ayrı kavramlar olsalar da sık sık birbirleri yerine kullanılırlar. İnsanların zihninde siyasi ahlakla siyasi etik yahut iş ahlakıyla iş etiğı aynı şekilde canlanır. Çalışmamızın amacı doğaldır ki etik ve ahlak kavramları arasındaki farkları belirlemek ve iki kavramı kesin çizgilerle birbirinden ayırmak değildir fakat ayrıntılı olarak etik ve ahlak kavramlarını incelenmesini bilimsel bir gereklilik olarak görüyoruz.

I. KAVRAMSAL OLARAK ETİĞİN İNCELENMESİ

En eski felsefe disiplinlerinden biri olan etik, yapılması gerekeni söyleyen veya davranışlara ilişkin normlar koyan bir disiplin değil yapılması istenen eylemlere sorular soran; neyin değerli neyin değersiz olduğu, hangi eylemlerin yapılmasının doğru, hangilerinin doğru olmadığı, doğru eylemin ve adaletin ne olduğu gibi soruları sorma işidir. Etik, ahlak üzerinde düşünebilme, bir ahlak felsefesi yapma etkinliğı, tarihsel olarak yaşanan bir olgu olan ahlaka yönelen bir felsefe disiplini olarak gelişmiştir⁶. Felsefi bir disiplin olan etik, insanın bireysel ve toplumsal ilişkilerini nasıl yönlendireceğı konusunda yön gösterecek, iyi ve kötüyü belirleyecek ölçütlerin neler olabileceğini gösteren bir bilimdir⁷.

⁶ Davut Dursun, “Siyaset ve Ahlak: Gerçeklikle İdealin Bağdaşmazlığı Sorunu”, **2. Siyasette Ve Yönetimde Etik Sempozyumu**, Sakarya, 2005. S.18

⁷ Ömer Demir; Mustafa, Acar, **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1992, s.18

Etik'in konusu, insan davranışları ve bu davranışlarla ilgili tüm etkenlerdir. Bu etkenler, eylemin gerçekleştiği koşullar, eylemin amacı, sonucu, doğruluğu ya da yanlışlığı gibi konuları kapsar.⁸

Etik, her şeyden önce, insan ve toplum için ideal olanın araştırılması çabasıdır. Daha geniş bir bakış açısı ile bütün etkinlik ve amaçların yerli yerine konulması, neyin yapılacağı ya da yapılamayacağı, neyin isteneceği ya da istenmeyeceğinin, neye sahip olunacağı ya da olunmayacağı bilmesidir. Etik, bireysel ve sosyal deneyimimizin, insan davranışının yönlendirmesi gereken kurallara ve hayatta peşine düşmeye değer değerlere karar verilmesi yoluyla anlamlandırılabilmesi için, akıl yoluyla oluşturulan sistematik bir girişimdir. Etik akıl yolunu kullandığından, ahlakın teolojik ve dinsel yaklaşımlarından ayrılır. Hayatta hangi kuralların ve değerlerin izlenmesi gerektiğini kesinleştirmeye çalıştığından antropoloji, psikoloji ve sosyolojiden de ayrılır. Bu disiplinlerin hepsi, insanların nasıl davrandıklarını açıklarken, etik insanların nasıl davranmaları gerektiğini açıklamaya çalışır. Etik, bilerek ve isteyerek yapılan insan faaliyetleriyle ilgilenir⁹.

Etik; insanların, birbirleriyle ve kurumlarla olan ilişkilerinde iyi, doğru, kötü veya yanlış olarak adlandırdıkları değer yargıları denektir. Bu değer yargılarının; toplum, siyaset, yönetim ve yargı hayatında çok önemli bir yeri vardır. Bir toplumun gelişmesi ve kalkınması için gerekli olan maddi sermaye, borç olarak alınabilir, ancak kurumsal yapının ve sosyal dokunun temeli olan etik, borç olarak alınamaz, başka bir şeyle karşılanamaz ve dışarıdan alınamaz. Etik bir toplumun manevi öz sermayesidir ve ancak toplumun ve kurumların içinde geliştirilebilir. Önce sivil toplum içinde geliştirilen etik değer ve ilkeler, daha sonra uyulması gereken genel kurallar haline dönüşür. Bu kurallar günümüzde etik davranış kodları adı altında, hukuk kuralları gibi yazılı hale getirilmekte ve bunları çiğneyenlere maddi

⁸ Aydın Usta, "Kamu Görevlisinin Etik Amaç ve Ahlaki Yükümlülüğüne Yönelik Bir Değerlendirme", **Türk İdare Dergisi**, Sayı: 468, 2010, s. 165.

⁹ Cüneyt Yüksel, **Devlette Etikten Etik Devlete**: Kamu Yönetiminde Etik, Tüsiad Yayınları, İstanbul, 2005 s. 51

yaptırımlar uygulanmaktadır. Bir bakıma hukuk, etik değerlere dayanmaktadır ve bugün gelişmekte olan bir etik hukukundan söz edebiliriz¹⁰.

Etik kavramına baktığımızda ahlakla ilişkili olduğunu ancak ondan ayrıldığını görürüz. Ahlak yaptıklarımızın ve yaptıklarımızın sonuçlarını değerlendiren kültürel bir öğeyken, etik ahlakı konu edinen felsefe dalıdır. Etik, ahlak gibi ne yapılması gerektiğini kültür bağımlı olarak söylemeden, olanı değerlendirir ve kendini ahlaki eylemin bilimi olarak tanımlar. İyi olanı değil, iyi olduğu sonucuna nasıl vardığımızı irdeler, ahlak üretmez, ahlak üzerine konuşur¹¹.

Etik ile ahlakın özdeş olmamasının nedeni etiğin ahlak felsefesi olması, ahlakın ise etiğin araştırma konusu olmasıdır. Etik kuramlar, ahlakın özü, kökeni ve toplumsal yaşamadaki işlevinin yanı sıra, insanların bir arada yaşabilmelerinin gerekleri, toplumsal yaşamın değerleri ve normları, kişilerle toplum arasındaki ilişkiler, bireysel yaşamın amacı ve anlamı üstüne görüşleri dile getirilir¹².

Etik, karakterlerin eğitilmesi ve uygulamada karar verebilmeye karşılık gelirken, ahlak daha genel olarak bir toplumun doğru kabul ettiği uygulamalardır. Bununla birlikte ahlaki kurallar toplumdan topluma farklılık gösterir. Etik değerler ahlaka göre daha evrensel kabul edilir. Bu ayrıma giden düşünürler arasında bile etik ve ahlak kavramı çoğu noktada çakışır¹³.

Etik, ahlaki davranış, eylem ve yargıları ilgilendiren bir konu olarak felsefe ve bilimin önemli bir dalı olmuştur. Ahlak felsefesi olarak anlayabileceğimiz etik, ahlakı konu edinen felsefe dalıdır ve ahlak terimleriyle ahlaki yargıların statüsünü analiz eder, takınılan ahlaki tutumların ardında yatan yargıları ele alır¹⁴.

Ioanna Kuçuradi'ye göre, etik eylem gerekeni yapmak ile alakalıdır. Bir eyleme baktığımızda gerekeni yapma üç ayrı anlama gelebilir. Birincisi kişinin

¹⁰Bilal Eryılmaz, "Etik Kültürü Geliştirmek" Etik Komisyonu Konuşma Metni 2008

¹¹ Mustafa Gündüz, **Ahlak Sosyolojisi**, Anı Yayınevi, Ankara 2005, s.8

¹² İnanet Pehlivan Aydın, **Yönetmel Mesleki ve Örgütsel Etik**, Pagem A Yayıncılık, Ankara, 2002, s. 6

¹³ Yüksel, **Devlete Etikten Etik Devlete**, s.50

¹⁴ Aydın, s. 4

amacına ulaşacak tarzda hareket etmesi; ikincisi, kişinin belirli bir ilişkide istediğini gerçekleştirecek tarzda hareket etmesi, üçüncüsü de kişinin belirli bir ilişkide yapılması gerekeni bulup yapması demektir¹⁵.

Piepper etik çalışmalarının üç başlık altında incelendiğinden bahsetmektedir. Bunlar normatif etik, betimleyici etik ve meta etikdir.

Nasıl eylemde bulunmalı, nasıl yapmalı, doğru olan hangisi gibi sorulara yanıt arayan normatif etik bireylere hayatlarında bir rehber olma amacı taşımaktadır. İnsanın nasıl ahlaken iyi olacağını tanımlarken¹⁶, ahlaki talep ve normları betimlemeden temellendirilmesini hedefler. Normatif etik bu işlevini yerine getirirken ya koşulsuz kendine uyulması istenen en üst düzeydeki ahlak ilkesine dayanır ya da gerçekleştirilmesi herkesi bağlayan en üst iyiye gönderme yapar¹⁷.

Betimleyici etik ise ahlak ya da ahlaki ilkelerde olan ve olması gereken ilkelerle ilgilenir. Betimleyici etik norm bildirmez, kural koymaz, sadece insan davranışlarının sonuçlarını betimler¹⁸.

Meta etik dil analizi anlayışı anlamına gelmektedir ve gündelik ahlak dilini analiz ederek ahlaki eylemin özelliği ve nedenleri hakkında bizi aydınlatmaya çalışır¹⁹. Meta etik, normatif etiğin ortaya koyduğu ahlaki yargılar üzerine konuşarak, bu yargılarda adı geçen kavramları ve söz konusu kavramlarla yargıların anlamlarını ve birbirleriyle olan ilişkilerini inceler. Dolayısıyla, meta etik, ahlaki hayatla ilgili önermeler ileri süren etiğin de bir üst düzeyine çıkararak, onun üzerine bir söylem olmaktadır²⁰.

¹⁵ İoanna Kuçuradi, **Etik**, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s.82

¹⁶ Ahmet Cevizci, **Felsefe Sözlüğü**, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2005, s.4.

¹⁷ Annemarie Piepper, **Etiğe Giriş**, Çev. Veysel Atayman- Gönül Sezer, Ayrıntı yayınları İstanbul, 2012. s.214

¹⁸ Cevizci, s.6

¹⁹ Piepper, s.205.

²⁰ Cevizci, s.10

A. Etik ve Ahlak İlişkisi

Aristoteles'ten beri bir felsefi disiplinin adı olan etik, köken olarak Yunanca'daki 'ethos' sözcüğünden gelmektedir ve ayrı iki anlamı bulunmaktadır. Bu anlamlardan ilki alışkanlık, töre ve görenek anlamlarını taşıırken diğeri ise karakter anlamına gelmektedir. 'Ethos'un Latince karşılığı 'mos' kelimesinden Almanca 'moral', İngilizce 'morality' yani ahlak kelimesi türemiştir²¹.

Cevizci, ahlak kavramını, "Genel anlamda, mutlak olarak iyi olduğu düşünülen ya da belli bir yaşam anlayışından kaynaklanan davranış kuralları bütünü; İnsanların kendisine göre yaşadıkları, kendilerine rehber aldıkları ilkeler bütünü ya da kurallar toplamı" ²² şeklinde tanımlamıştır.

Bir toplumsal bilinç ve davranış biçimi olarak ahlak; bir topluma özgü tarihsel ve somut olarak belirlenmiş değerler, normlar, davranışlar ve davranış biçimlerinin bütünüdür²³. Ahlakın toplumlara ve sınıflara özgü olması ve evrensel bir nitelik taşıması, toplumdan topluma göreceli olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Moral sözcüğünün karşılığı olan ahlak, toplumdan topluma değişebildiği gibi, aynı toplum içerisinde de farklı grupların benimsediği ahlak kuralları arasında da farklılıklar vardır. Ahlak Arapça huy anlamına gelen 'hulk' kelimesinin çoğulu olup, insanlar arasında uyulması gereken kuralları içerir. Ahlakın etkisi, yaptırımını, zorlayıcı gücü insanın vicdanıdır. İnsan yaptıklarının vicdanının sesini dinleyerek doğruluğuna yanlışlığına karar verir. Böylece birey kendisinin başkalarıyla olan ilişkilerinde denge, düzen, denetim ve uyum sağlar²⁴. Hukuk kuralları ahlaktan etkilenir ve ahlaki kuralların yaptırım gücü yasa eliyle zorlayıcı güç haline gelip vicdanın ötesine geçebilir.

²¹ Piepper, s. 31

²² Cevizci, s.28

²³ Aziz Çalışlar, **Ansiklopedik Kültür Sözlüğü**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1983 s.10

²⁴ Aydın, s.5.

Ahlakın içeriğine bakıldığında norm ve değerlerin soyutlaması olduğu görülmektedir. Bunlar daha çok buyruklar ve yasaklar şeklinde uyarıda ve çağrıda bulunan norm ve değerlerden oluşmaktadır. Her bir grubun ve toplumun ahlakı ayrı olarak karşımıza çıkmakla birlikte, çeşitli ahlakları süzerek, buradan kapsamlı bir insanlık ahlakına ulaşmaya çalışmanın başarı şansı da bulunmaktadır. Özgürlük, eşitlik, insan onuru, adalet gibi birçok temel değer hemen her yerde ahlakın temelini oluşturmaktadır. Asıl zorluk bu değerlerin farklı yaşam biçimlerine ve kültürlerine aktarılmasında ortaya çıkmaktadır²⁵.

Ahlak ilk anlam olarak yapılması ve yapılmaması gereken, izin verilen ve verilmeyen, kişiler arası ilişkilerde iyi ve ya kötü bulunan davranışlardır. Yani kişiler arası ilişkilerde karşımıza çıkan değer yargıları sistemidir. Aynı eylemin farklı gruplar için farklı değerlendirilebileceği, ahlakın göreceliliğini gösterir²⁶. Bir ahlak kuralı bağlayıcı olduğu kabul edilerek belirlenmiş olan norm ve değerlerin soyutlamasıdır ve buyruklar ve yasaklar şeklinde topluma uyarıda ve çağrıda bulunur. Dolayısıyla her ahlak tarihsel süreçte ortaya çıkmış ahlakla yine tarihsel süreçte insanın özgürlük anlayışına göre değişen kurallar ile birlikte değiştiği için, genele yayılamayacak bir ahlaktır ve hep bir grubun, bir sosyal topluluğun ahlakı olarak karşımıza çıkacaktır²⁷.

Toplumsal yaşamda ahlak, daha çok töre anlamında tutum ve davranışları ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır. Etik ise bir sürecin ve nasıl sorusunun anlatımıdır. Başka deyişle, etik usul veya biçim, ahlak ise esas ya da içerik ile ilgilenmektedir²⁸.

Etik, insan davranışlarını felsefi bir bakış açısıyla sorgular. Bu sebeple etik ve ahlak bir biri yerine kullanılmamalıdır; ahlak insanın değer ve davranışlarını incelerken, etik bu alana yapılan akademik çalışmaları inceler. Ahlakla ilgili konular kişiler ve toplumlara göre değişken olabilirken, etik kurallarda bir evrensellik söz

²⁵ Abdülkadir Mahmutoglu, ‘’Etik ve Ahlak; Benzerlikler, Farklılıklar, İlişkiler’’ **Türk İdare Dergisi** Yıl 81, Sayı 463-464, s. 225 s.233.

²⁶ Harun Tepe, "Bir Felsefe Dalı Olarak Etik", **Doğu Batı**, Yıl 1, Sayı 4, s. 11, Ankara, 1998, s.12

²⁷ Piepper, s.36

²⁸ Mahmutoglu, s. 225

konusudur. Etikteki evrenselliğin sebebi, istenilir iyi kavramındandır, istenilen iyiler etnik, inanç ve ya cinsiyet farklılıklarından etkilenmezler.²⁹

B. Hukuk ve Etik İlişkisi

Etiğin hukukla olan ilişkisi her ikisinin de doğru olana ulaşma amacından dolayı önemlidir. İstisnalar olmakla birlikte etik kuralların yasalarla genellikle örtüştüğü görülmektedir. Bunun temel sebebi hem etiğin hem yasaların kaynağının toplumun vicdanından kaynaklanıyor olmasıdır. Zaman zaman etik kuralların oluşması yasaların oluşmasından önce gerçekleşir. Örneğin Amerika'da çevre koruma konusu etik ve ahlaki çerçevede 1950'lerde konuşulmaya başlanmış ancak konuya ilişkin ilk temel yasa 1960'larda yürürlüğe girmiştir³⁰. Bu örnek bize yasaların oluşmasında etik kuralların etkili olabileceğini göstermektedir. Yasalar ve etik kurallar arasındaki uyum önemlidir çünkü bu uyum toplumsal düzeni pekiştirir, uyumsuzluk ise karışıklığa yol açar. Diğer taraftan bazı etik kurallar da ahlak kuralları gibi yazılı değildir ve aykırı davranmak toplum tarafından ayıplanır, kınamadan dışlamaya varan yaptırımlar içerir³¹.

Hukuk kuralları, insan hayatının kutsallığı, kişisel bütünlüğü, dokunulmazlığı, özel mülkiyetin korunması, düşünce özgürlüğü ve benzeri kuralları kapsadığına göre, hukuk kurallarının ahlaki ve etik değerlere dayandığını ya da etik ve hukuk arasında bir örtüşme olduğunu söyleyebiliriz³².

Etik değerler, genel olarak insan için en iyi olanı aradığından, olması gerekeni söylediğinden, insan yaşamının kalitesinin gözetilmesinde rol oynarlar. Hukuk kuralları yasakoyucular tarafından insan çıkarımı gözetmek için oluşturulursa, doğal olarak etik ilkelerle paralellikler gösterirler. Modern demokrasilerde ve iyi

²⁹ Raci Kılavuz, **Kamu Yönetiminde Etik**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2003, s. 26.

³⁰ Aydın, s.9

³¹ Mahmut Arslan- Ümit Berkman; **Dünyada ve Türkiye'de İş Etiği ve Etik Yönetimi**, Tüsiad Yayınevi, İstanbul, 2009, s.39.

³² Zeynep Davran, "Hukuk Kurallarının Etik Değerleri", Harun Tepe, **Etik ve Meslek Etikleri**", Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 2009.

yönetimlerde durum böyleyken, tiranlık tarzı baskı rejimlerinde hukuk ve etik değerler örtüşmeyebilir. Yasalar, yönetici sınıfın iktidarını güçlendirmek için de iyi bir araçtır. Böyle bir örnekte yasalar, halk çıkarını gözetmektense, yönetici sınıfın gücünü gözetirler ve etik değerlerle yasalar arasında geniş aykırılıklar oluşur. Örneğin, toplum önünde idam edilmek bir ülkede yasal olsa da etik olmayacaktır. Veya, bir yerde kadın hastalara kadın doktorun bakma zorunluluğu yasayla belirlenmişse, kadın doktor olmayan bir hastanede, hastayla ilgilenilmemesi tip etiğine aykırı olsa da yasal olacaktır.

Modern bir demokrasinin sahip olması gereken yasalar, etik değerlere dayandırılmalıdır. Yasalarda etik değerlerden uzaklaştıkça, halk memnuniyetsizliğine ve bu memnuniyetsizliği bastırmak için de yönetimler tiranlığa yaklaşır.

Doğal olan, etik kuralların geleneksel olarak kendiliğinden meydana gelmesi ve sonrasında toplum tarafından benimsenerek hukuk kuralları haline getirilmesidir. Etik kurallar günümüzde etik davranış kodları adı altında yazılı hale getirilip sistemleştirilmektedir³³. Örneğin rüşvet ve iltimasla ilgili olarak büyük kuruluşların çoğunda yazılı etik kurallar mevcuttur.

Hukuk kuralları etik kurallar arasındaki benzerlik ve farklılıklara genel olarak bakacak olursak;

- Hukuk kurallarının yazılıyken etik kuralların yazılı olmadığını,

-Hukuk kurallarında asıl amacın diğer insanların zarar görmesini engellemek olurken etik kuralların insanın kendisiyle ilgili sınırlamalar koyduğunu ve içe dönük olduğunu,

-Hukuk kurallarını devletin koyduğunu ama etik kuralların başka kurumlarca da oluşturulabildiğini,

³³ Cünet Yüksel, **Siyasette Etik**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2010, s.30

-Hukukun resmi iken, etiğin gayri resmi olduğunu görürüz³⁴.

Etik ve hukuk ilişkisi, etik ve etikdışı, yasal ve yasal olmayan şeklinde de incelenebilir. Yasaların toplumun kendisinden gelen ahlaki ve etik kurallara uygun olarak yapılması doğal ve doğru olandır ama etik ve hukuk kuralları arasında bazen çelişkiler de olabilir. Yasal olan etikdışı ya da etik olan yasadışı kalabilmektedir³⁵.Örneğin bir siyasi liderin tutamayacağı sözler vererek oy istemesi yasal ama etik dışıdır. Benzer şekilde, bir avukatın, borçları yüzünden fakir bir ailenin mallarını haciz ettirmesi yasaldir ama etik değildir.

C. Siyaset ve Etik İlişkisi

Siyaset, iktidarı elde etme, iktidarı sürdürme ve iktidarı tüm toplum üyelerini kapsayacak şekilde kullanma çabasıdır. Siyasi iktidarı elinde bulunduran güçler, toplumla ilgili her konuda karar verebilmekte, yaşanan zamanı ve geleceği etkilemektedir. Toplumlara yön veren siyasetin yürütücüsü olan siyasetçinin de etik ilkelerle yakından bağlantısı vardır.

Bir ülkede işlerin iyi yürütülebilmesi, ekonomik ve sosyal kalkınmanın sağlanabilmesi için, yöneticilerin etik düşünceye ve ahlaki davranışlara sahip olması gerekmektedir. Kamu görevlilerinin, yöneticilerin ve iktidarın kötüleşmesi durumunda, toplum da bu kötüleşmeden etkilenecektir.³⁶ Halkın mutluluğu, ekonomik ve sosyal kalkınması doğrudan siyaset yapanların doğru davranışlarıyla, siyaset yapanların doğru davranışları da doğrudan etikle ilgilidir.

Çoğu dinin kuralları içerisinde yer alan, yalan söylememek, insan öldürmemek, hak etmediğini almamak gibi evrensel ahlaki kurallar bile siyasete uyarlandığında, iktidarın keyfi kullanılmasının önüne geçer. Siyasi etik değerleri

³⁴ Yüksel, **Devlette Etikten Etik Devlete**, s.59

³⁵ Arslan ve Berkman, s.40.

³⁶ Usta, s. 160.

benimsemiş toplumlarda yönetilenler meşru bir yönetime sahip olurlar ve yönetenler de yönetilenlerin memnuniyetiyle iktidarda daha uzun kalabilirler.

Siyasi tarihe bakıldığında, kent devletlerden kral devletlere, imparatorluktan ulus devlete kadar bütün yönetimlerde; başta dini kurallar olmak üzere ahlakın çeşitli boyutları ve etik kurallar etkili olmuştur³⁷. Siyasette etik kurallara uyulmaması iktidarın meşruluğuna gölge düşüreceğinden; etik, yöneticiler tarafından bağlayıcı bir etkiye sahip olmuştur. Siyasette etik ilkeler, kimi zaman tanrının bir buyruğu olarak, kimi zaman -Kutatgu Bilig'de anlatıldığı gibi- töre, kimi zamansa halktan gelen talepler ve yasal düzenlemeler şeklinde ortaya çıkmışlardır.

Bencil olmamak, dürüst olmak, siyasi işlere özel çıkarları karıştırmamak gibi günümüzde modern meclislerin kabul ettiği siyasi etik kurallar her dönemde her iktidarı bağlayan ilkeler olmuşturlar. Halkına karşı cömert olmayan bir kralın ülkesinde isyanların çıkması kaçınılmazdır. Aynı şekilde halkın çıkarını göz ardı edip, devlet gücünü kendi çıkarı için kullanacak bir hakandan da Tanrı yönetme yetkisi olan Kut'u geri alacaktır. Hiç bir ülkedeki hiç bir halk kendilerine devamlı yalan söyleyen bir lidere itaat etmeyecektir. Bu sebeplerden dolayı tarih boyunca bütün iktidarlar, siyasi etik değerlerin farkında olmuşlar, bu değerlere uygun siyaset yaptıkları sürece iktidarlarını sürdürebilmişlerdir.

Siyaset ve etik arasındaki bu sürekli ilişki, klasikleşmiş iki yaklaşımla ele alınabilir: Platoncu yaklaşım ve Makyevelist yaklaşım³⁸.

Platon, mutlak ve evrensel değerlerin varlığından hareket ederek devletin amacının bu değerleri yaşama geçirmek ve yurttaşları ahlaka yönlendirmek olduğunu söyler.³⁹ Platoncu görüşe göre devletin, toplumu belirli bir ahlaka yönlendirme yani dayatma gücüne sahip olması, baskı rejimlerini meşrulaştırmaya çalışan bir unsur olarak karşımıza çıkabilmektedir.

³⁷ Muhittin Bilge, "Geleneksel Modernite Etik ve Siyaset", **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, cilt 8, Sayı 15, Zonguldak, 2012, s.103.

³⁸ Mehmet Ali Ağaoğulları, "Siyasal Ahlak ve Devlet", **Siyasal Ahlak ve Ahlaksızlık**, Editör: Türker Alkan, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993, s. 285.

³⁹ Ağaoğulları, s. 286.

Machiavelli siyaset ve ahlak ilişkisini o zamana kadar ki tüm düşünürlerden farklı görmüştür. Siyasetin kendine ait bir ahlakı olduğunu söylemiştir ancak çoğu kişi tarafından siyasette bir ahlak olamayacağını söylediği düşünülmüştür. Özellikle günümüz siyasetine baktığımızda Machiavelli'de sert ve gerçekçi bir siyasi anlayış olduğunu görürüz.

Machiavelli siyaset alanındaki davranışları etik ilke ve kurallardan ayırmıştır. Ona göre siyasette başarının temel ölçütü iktidarı elde etmek ve korumaktır. Bunun için yapılması gereken bağlayıcı soyut kurallara uygun davranmak değil, başarılı olmaya hizmet edecek davranışlarda bulunmaktır⁴⁰. Bir hükümdar iktidarı elde tutma ve sürdürme adına yalan söylemeyi, insan öldürmeyi, koyduğu yasalara uymayanları sert şekilde cezalandırabilmeyi bilmelidir. Machiavelli'nin yaşadığı dönem gereği, hükümdarla özdeşleşmiş bir devlet vardır ve hiç bir şey devletten yani iktidarın korunmasından daha önemli değildir. Birleşik ve güçlü bir İtalya hayal eden Machiavelli için böyle düşünmek çok normaldir.

Modern toplumlar siyaset ve etik arasındaki ilişkilerini düzenlerken doğaldır ki Platoncu ya da Makyavelist olmak arasında bir tercih yapmayacaklardır. Gelişmiş dünyada, yaşam tarzlarına müdahalede bulunan, belirli bir ahlakı dayatan, deyim yerindeyse ahlak bekçiliği yapan yönetimlere yer yoktur. Artık, devletin insanları ahlaka yönlendirme görevi kabul edilemez bir olgudur artık. Gene aynı şekilde; iktidarlarını sürdürmek için yalan söyleyen, rakiplerini ortadan kaldırmak için her şeyin yapılabileceğini düşünen, protesto edilmekten korkan ve şiddete başvuran hükümet ve siyasetçiler de modern toplumlar tarafından kabul edilmez. Artık devletin üstlendiği görev etik ilkelerin gelişmesi için demokratik bir zemin hazırlamak ve siyasetteki etik kuralları yasalarla güvenceye almaktır.

⁴⁰ Dursun, s.22.

II. SİYASİ ETİK NEDİR?

Siyaset ve ahlak kelimelerini günlük hayatta sık sık aynı cümle içinde duyabiliriz. Siyasi rakipleri ahlaksızlıkla suçlayarak güçsüzleştirmek, ahlaklı olduğunu söyleyerek daha çok oy almayı hedeflemek dünyadaki bütün siyasetçilerde gözlemlenebilecek durumlardır. Türkiye'deki siyasete baktığımızda da aklımıza pek çok örnek gelir. Kurallara aykırı ve usulsüz olarak, kamu gücünü elinde bulunduranlar tarafından, kamuya ait kaynakların çıkar sağlamak için kullanılması⁴¹, yani yolsuzluk, muhalefet partilerinin iktidarlara en çok yönelttiği suçlamadır. Bir kamu ihalesinin hükümete yakın bir isme verilmesi, bir milletvekili yakının birden zenginleşmesi, iktidara yakın isimlerin makam olarak yükselmeleri ve pek çok benzer konu, siyasal olarak ahlaksızlık suçlamasına sebep olur.

Ahlak o kadar siyaset malzemesi olmuştur ki, siyasi ahlak haricinde siyasetçinin ahlakı da hep gündeme gelir. Kişilerin özel hayatları siyasete yansıtılarak siyasi güçsüzleştirme aracı olarak kullanılırlar. Aslında siyasetçinin özel hayatının siyasete dahil edilmesi bile siyasi etik bakımından incelenebilir.

Yolsuzluklardan ve adaletsiz yönetimlerden, toplumlar her zaman şikayetçi olmuşlar ve ahlaklı bir yönetim aramışlardır. Dünya siyasetinde genel olarak sağcı lider ve partilerin hakim olmasının bir sebebi de toplumdaki bu ahlaklı siyaset arayışıdır. Türkiye'deki bir muhafazakar partinin seçim sloganı olarak “Önce Ahlak” cümlesini kullanması gibi⁴², muhafazakar sağ partilerin her zaman bir ahlak vurgusu vardır.

Siyaset ahlakı üzerine akademik bir düşünüş ve en iyiyi arayan davranış kuralları siyasi etiği oluşturmaktadır. Her toplumun en temel sorunun olan iyi yönetimi elde etmek için siyasi etiğe gerek vardır.

⁴¹ Ömer Bozkurt ve Turgay Ergun, **Kamu Yönetimi Sözlüğü**, TODAİE, Yayın No: 283, Ankara 1998, s.64.

⁴² Saadet Partisi Ağrı İl Başkanlığı tabelasındaki sloganlardan biri “Önce Ahlak”tır.

A. Siyasi Etik

Siyasi etik, aynen tıp ya da medya etiği gibi bir meslek etiği olarak düşünülebilirse de, çok daha geniş kitleleri ilgilendirdiğinden meslek etikleri içinde daha önemli bir yere sahiptir. Öyle ki, siyasette etik değerlerin oluşmadığı ya da kabul görmediği ülkelerde, başka meslek gruplarının etik ilkelere bağlanması da çok zor olacaktır.

Siyasi etik nedir diye sorulduğunda, herkesin üzerinde uzlaştığı bir tanım göremesek de, farklı yönlerden bakılarak yapılmış ve birbirlerini tamamlayan tanımlar olduğunu görürüz.

Turan'a göre siyasi etik, devlet yönetiminde yöneten ve yönetilenlerin uygulamaları ve uymaları gereken kurallar, ilkeler ve yöntemler olarak tanımlamıştır⁴³.

Şenel'e göre ise siyasi etik, siyasi farklılaşmayla ilgili yapıların, kurumların, rollerin, düşüncelerin ve eylemlerin, toplumsal yapının uyumlu ve verimli sürekliliğini sağlayan normlardır⁴⁴.

Temelinde siyasetçinin halka hesap verme anlamındaki siyasi sorumluluğu olan siyasi etik⁴⁵, büyük yetkilerin kullanılması sırasında kamu yararının öne çıkartılmasını ve herhangi bir çıkar çatışmasının oluşmamasını garanti etme amacındadır⁴⁶.

Yukarıdaki tanımlamalardan hareket edecek olursak, siyasi etik; toplumdaki farklılıkları korumayı amaçlayarak tek tipçiliğe engel olmaya çalışan, iktidarın keyfi kullanılmasını engelleyerek, yönetenlerin hesap verme zorunluluğunu ortaya koyan,

⁴³ Şerafettin Turan, " Tarih Boyunca Siyasal Ahlak", **Siyasal Ahlak ve Ahlaksızlık**, Editör: Türker Alkan, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993, s. 315

⁴⁴ Alaeddin Şenel, "Siyasal Ahlak: Kapsamı-Açmazları-Tipolojisi", **Siyasal Ahlak ve Ahlaksızlık**, Editör: Türker Alkan, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993, s. 258

⁴⁵ Adil İzveren, **Toplumsal Töre Bilim**, Ankara, 1980,s. 333

⁴⁶ Cüneyt Yüksel, **Siyasette Etik**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010. S.34

siyasette toplum çıkarını önemseyen, hem yönetenlerden hem de yönetilenlerden uyulması beklenen sistemli ilkeler bütünüdür.

Lord Acton, “İktidar yozlaştırır, mutlak iktidar mutlak yozlaştırır” derken bütün bir siyasi tarihin en büyük siyasi sorununa dikkat çekmiştir. İşte siyasi etik, hem iktidarın mutlaklaşmasını hem de yozlaşmasını engellemeye çalışır.

Yüksel, evrensel olarak sayılan siyasi etik değerleri sıralamıştır. Bunlar:

- Kararların liyakat esası üzerine alınması,
- Kurallara bağlı olarak faaliyet gösterilmesi
- kamu güveninin korunması ve hesap verilebilirlik,
- saydamlık,
- etik liderlik,
- hukukilik,
- bütünlük,
- nesnellik,
- saygınlık ve güven,
- kamu güveni,
- kamu yararı,
- hukuk devleti ilkesine bağlılıktır⁴⁷.

B. Siyasi Etik Kuramları

Siyasi etikle ilgili yaklaşımlar, etiğin siyaset içerisinde var olup olmadığı şeklinde bir sınıflandırmayla açıklanmak istenir ise, siyaset ve etiğin farklı iki alanı temsil ettiğini ve birbirleriyle ilişkisi olmadığını söyleyen olumsuz yaklaşım ve

⁴⁷ Yüksel, **Siyasette Etik**, s.117

siyasetin etikle iç içe olduğunu söyleyen olumlu yaklaşım şeklinde bir sınıflandırılmaya gidilebilir. Olumsuz yaklaşımda, siyasetin çıkar ilişkilerine bağlı oluşu, buna karşın etiğin de siyaset ilişkisi dışında vicdan ve ödevlere bağlı yükümlülükler olması, etik ve siyasetin birlikteliğinin önündeki engeller olarak gözüktür⁴⁸. Olumlu yaklaşım ise olumsuz yaklaşımın tam tersine siyaset ve etiğin beraber olabileceğini, hatta siyasetin etik ilkelerle bağlı olmasını savunan, etik siyaset ilişkisine pozitif bakan bir yaklaşımdır. Olumlu-olumsuz ya da Platoncu-Makyevelist görüşleri bir kuram şeklinde açıklamaya çalışmak ise zor ve belki de yetersiz olacaktır.

Kuram, kavramsal bir şema, bir bilgi alanının soyut ve simgesel boyutu olarak nitelendirilebilir⁴⁹. Kuram, felsefe ya da spekülasyon demek değildir. Kuramın başlıca işlevi, bir takım teorik kavramlara giderek, belli bir alanda bilgilerimizi ifade eden genellemelerin mantıki bir düzene konması demektir⁵⁰.

Siyasi etik kuramlarından bahsederken, -Ahmet Cevizci'nin de yaptığı gibi- bize daha tarihsel bir şema çizmemizi sağlayacak bir sınıflandırmayı tercih ediyoruz. Bunlar siyasetin temeline etiği koyan, Mutlakçı/Deontolojik yaklaşım, siyasi bir eylemin altındaki niyetten ziyade sonucuyla ilgilenen yararçı yaklaşım ve bu yaklaşımlar arasında bir orta yol bulmaya çalışan sentezi yaklaşımdır⁵¹.

1. Mutlakçı/ Deontolojik Yaklaşım

Deontolojik yaklaşım politik eylemleri sonuçlarına bakmaksızın, ahlaki ve etik değerlere uygululuğuyla değerlendirilmesi gerektiğini söyler. Daha geniş anlamıyla deontoloji, etik ilkelerin politik alanda da var olduğunu ve etiğin siyasetten ayrılmaması gerektiğini savunan bir görüş olarak tanımlanabilir. Deontolojik yaklaşım bu bakış açısından ele alındığında bütün bir İlkçağ ve Ortaçağ siyasi

⁴⁸ Rıza Sam; **Siyasi Değer ve Siyasi Etik**; Ezgi Kitabevi, Bursa, 2010, s. 81.

⁴⁹ Celalettin Güngör; **Devrim Kuramı**, Barış Kitap, Ankara, 2010, s. 23.

⁵⁰ Celalettin Güngör, s.25.

⁵¹ Ahmet Cevizci, **Uygulamalı Etik**, Say Yayınları, İstanbul, 2013, s.187.

düşüncesindeki fikirlerin, etik ve siyasetin ayrılmazlığı konusunda birleştiği söylenebilir⁵².

Kendinden öncekiler gibi yıldızlar veya dış dünyayla ilgilenmek yerine, ilgisini insanın kendisine yönelten Sokrates tarihin en büyük ahlakçısı olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵³ Etik yanı ağır basan siyasi konularla ilgilenmiş olan Sokrates, bireylerin devletin buyruklarına kesinlikle uymaları gerektiğini söylemiş⁵⁴, yasalara kişinin çıkarına olduğunda uyup çıkarına olmadığında uyulmamasının siyasi ahlaka uymayacağını söyleyerek, kendisi için verilen ölüm cezasından kaçmamıştır. Yani Sokrates yasalara uymayı etik bir değer olarak ele alarak, sonucunu önemsemeyen doğru olan eylemi gerçekleştirmiştir.

Aristoteles'e göre ahlak ve siyaset insan felsefesinin konuları içerisindedir. Siyaset de ahlak da insanın iyiliğine hizmet eder. Ahlak iyi yönetilen bir devlette, insanın kendisi için en iyi olan yaşamı nasıl gerçekleştireceğini sorgularken; siyaset iyi bir devletin kurucu ilkelerinin neler olduğuna yoğunlaşır. Aristoteles'e göre siyasetçi ahlaki erdemlerden yoksun olamaz. Ahlaksal erdemlerden yoksun siyasetçiler toplumu kaosa ve yok oluşa sürüklerler⁵⁵.

Politik eylemin sonuçlarıyla değil, etik değerlere uygunluğuyla değerlendirilmesi gerektiğini söyleyen mutlakçı yaklaşımın en önemli temsilcisi Kant'tır. Kant'ın etik ve siyaset ilişkisi hakkındaki görüşlerini 'Ebedi Barış Üzerine Felsefi Bir Deneme' adlı eserinden anlayabiliriz.

Kant'a göre hareketlerimizde uymamız gereken kuralların toplamı olan ahlakın toplumsal bir amacı vardır. Siyasette ahlakın yeri olmadığını söylemek yanlıştır ve siyasetle ahlak arasında bir zıtlık olamaz. Öyle ki ahlak ile siyasetin nasıl birleştirilebileceği sorusu bile gereksizdir. "Dürüstlük en mükemmel politikadır" cümlesi uygulamada pek çok kez yalanlanmışsa da, "Dürüstlük her türlü politikadan

⁵² Cevizci,2013, s. 187

⁵³ Mustafa Cihan, "Sokrates ve Etik Eğitimi", Kamu Etiği Sempozyum Bildirileri, TODAİE, Ankara, 2009, s. 722.

⁵⁴ Cüneyt Yetkin, **Siyasal Düşünceler Tarihi-1**, Salyangoz Yayınları, İstanbul,2008, s. 74.

⁵⁵ H. Nur Beyaz Erkızan, **Aristoteles Yazıları Etik ve Politika Üzerine**, Sentez Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 91,99

daha iyidir” görüşü hiç yalanlanmamıştır ve siyasetin de en önemli şartlarından biridir. Ahlak sınırının bekçisi olan Tanrı, Kudret Tanrısı Jüpiter önünde asla boyun eğmemelidir⁵⁶.

Kant, ahlak kurallardan başka bir kural tanımayan bir siyasetçi düşünebileceğini ama ahlakı kendi çıkarlarına uyarlayabilecek bir siyasetçiyi hayal bile edemeyeceğini söylemiştir. Kant’a göre eğer bir devletin kurumlarında ya da diğer devletlerle ilişkilerinde önüne geçilememiş hatalar bulunursa, siyasetçiler kişisel çıkarlarını hiçe sayarak bu hataları düzeltmeye çalışmalıdır. Ahlakçı bir siyasetçinin davranışlarını düzenleyen ilke budur⁵⁷.

Kant’a göre siyasetin ahlaka gerekli önemi vermeden ilerleyebilmesi mümkün değildir. Siyaset güçle ilgili karmaşık bir sanattır ve ahlakla beraber yürüdüğü zaman böyle olmaktan çıkacaktır. Ahlakla siyasetin bağdaşmadığı yerlerde ahlak, siyasetin çözemediği düğümleri çözer. Siyasetin yüksek bir noktaya ulaşmasını ümit edebilmek için ahlakın siyasete üstün gelmesi gerekmektedir⁵⁸.

2. Yararcı Yaklaşım

Faydacılık, 19. yüzyılda Mill ve Bentham tarafından geliştirilmiş felsefi bir akımdır. Faydacılar felsefi işi, bir eylemin doğru ya da yanlış olduğunu belirleyen bir ilke ortaya koyma çabası olarak tanımlamaktadırlar. Faydacılığın bir felsefe olarak özü, bir eylemin sonuçlarını vurgulamasıdır. Eğer bir eylem faydalı sonuçlar ortaya çıkarırsa, o zaman doğrudur, tersi olursa doğru değildir⁵⁹.

Yararcılar, en yüksek sayıda insanın en büyük mutluluğunu sağlayan eylemi ahlaki bir eylem olarak tanımlarlar. Yani yararcılık genel fayda ve toplam yarar

⁵⁶ İmmanuel Kant, **Ebedi Barış Üzerine Felsefi Bir Deneme**, Çev: Yavuz Abadan-Seha Meray, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1960, s.38

⁵⁷ Kant, s.40

⁵⁸ Kant, s.49

⁵⁹ Mehmet Türkeri, “Etik Kuramları ve Güçlükleri”, **Tabula Rasa—Felsefe ve Teoloji Dergisi**, Yıl:4, Sayı:11, 2004, s. 84

ilkeleri üzerine kuruludur. Aynı zamanda yararlılar genel fayda ilkesini hem ahlaki hem de politik bir ilke olduklarını söylemişlerdir⁶⁰.

Yararlılık ilkeler yerine sonuçları, etik değerler yerine de politik sonuçları öne çıkarmaktadır. Şu durumda yararlılık siyasi etik açısından Machiavelli'ye kadar geri götürülebilir⁶¹.

Machiavelli Türkçe'ye "Prens" olarak çevrilen yapıtında, siyasetin kendine özgü bağımsız doğasını ortaya koymaya çalışmıştır. Machiavelli'nin yaşadığı dönemde siyasetin görevi din temelli ilahi amaçlara hizmet etmekken, Machiavelli'nin temel noktası başarıdır. Machiavelli'ye göre siyasetin hemen her zaman genel geçer ölçüsü başarıdır. Dolayısıyla, siyasi eylemin ahlak ölçüsüne, din temelli ilkelere uyup uymaması önemli değildir⁶².

Machiavelli'de amaçların araçları haklı kıldığı şeklinde bir anlayış bulunmamaktadır ancak, amaçların araçlardan önemli olduğu bir durumda tümüyle iyi insan ya da kötü insan ayrımı yapmanın da anlamı yoktur. Machiavelli'nin etik üzerine düşüncelerinde kamu yararı ve genel fayda ilkeleri yoğun olarak hissedilmektedir ve özel ahlakla fazla ilgilendiği söylenemez. Yöneticiler kesinlikle kamusal ahlaaktan ayrılmamalı ve asla kendi çıkarları peşinde koşmamalıdır⁶³.

Machiavelli'ye göre hükümdar; merhametli, ilkeli, sözüne sadık, insancıl, dürüst, dindar görünmek ve öyle de olmak zorundadır ancak; bu özellikleri taşımaması gereken bir durumda da tam tersi olmaya ruhen ve zihnen hazır olmalıdır. Hiçbir hükümdar insanın iyi biri olarak gözükmelerini sağlayacak bütün nitelikleri birden sergileyemez, çünkü egemenliğini kurmak için genellikle verdiği söze, yumuşak yürekliliğe, insanlığa ve dine aykırı davranmak zorunda kalır. Bu yüzden hükümdarın değişen koşullara ayak uydurabilecek zihin yapısına sahip olması

⁶⁰ Cevizci,2013, s.190

⁶¹ Cevizvi,2013, s. 192

⁶² Cemil Oktay, "Machiavelli'nin Hükümdarı'nda Siyasetin Tabiatı ve Yasaları", **Siyaset Yazıları**, Der Yayınları, İstanbul, 1998, s. 209.

⁶³ Namık Kemal Öztürk, "Machiavelli-Weber Perspektifinde Siyasal Liderlik Etiği", **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt:37, Sayı:2, 2004, s:13-30, s. 17.

gerekir. Yani mümkün olduğunca iyilikten ayrılmamalı ama gerektiğinde de kötülüğe sapmayı bilmelidir⁶⁴.

Machiavelli için toplumsal ve siyasi hayatın amaçları; iktidara ulaşmak ve iktidarı korumak, politik düzeni ve genel refahı sürdürmektir. Etik ilkeler ise bu amaçların araçları hakkındaki teknik kurallardır. Machiavelli'nin etiği düşünce tarihinde eylemlerin eylemler olarak değil, sonuçları çerçevesinde yargılandıkları ilk etiktir⁶⁵.

3. Sentezci Yaklaşım

Siyaset etik ilişkisinde hem mutlakçı yaklaşımlar hem de yararçı yaklaşımlar tek yanlı ve görelî olarak aşırı görüşler olarak ortaya çıkmışlardır. Weber'in düşüncesinde kendine yer bulan sentezci yaklaşım, etik değerlerin her koşulda siyasetin üzerinde olduğunu söyleyen mutlakçı bir anlayış ve siyaset için etik değerleri görmezden gelebilecek yararçı anlayış karşısında, bir orta yol bulma çabası içerisindedir.

Weber, “Meslek Olarak Siyaset” adlı yapıtında, kendisini meslek olarak siyasete adayacakların, bu iş için uymaları gereken etik prensipler üzerinde durmuş ve siyasi sorumluluk konusunda düşünceler geliştirmiştir⁶⁶.

Weber'e göre siyasi etik bürokrat ve yurttaş değil, siyasi liderlere özgü bir konudur. Gerçek bir demokraside herkesin siyasi etik değerlere gereksinimi vardır. Ancak modern dünyada gerçek bir demokrasi bulunmamaktadır. Weber'in modern demokrasisinde, vatandaşların liderin seçiminde ve görevden alınmasında önemli bir

⁶⁴ Niccolo Machiavelli, **Prens**, Çev. Harun Mutluay, BS Yayınevi, İstanbul, 2012, s.111

⁶⁵ Macintyre'den Aktaran; Yıldız Karagöz Yeke, **Machiavelli ve Siyasal Etik**, Ebabil Yayıncılık, Ankara, 2007, s.122.

⁶⁶ Nihat Yılmaz-Kadir Caner Doğan, “Max Weber'de Etik Siyaset İlişkisi”, **Turkish Studies**, Sayı:8/6, 2013, s.886.

rolü vardır ancak lider göreve başladıktan sonra vatandaşın lideri etkileyecek bir gücü yoktur⁶⁷.

Weber'e göre siyaset adamına biçim veren üç belirleyici nitelik vardır. Bunlar tutku, sorumluluk duygusu ve göz keskinliğidir. Weber'in tutkudan kastettiği bir amaca tutkulu bir biçimde bağlanmaktır. Tutku ne kadar içten olursa olsun tek başına yeterli değildir. Sorumluluk duygusu olmadan, tutkular bir amacın hizmetine girseler bile kimseyi siyaset önderi haline getirmezler. Siyasette önder olabilecek güce ulaşmak için, siyaset adamı derin düşünme ve ruh dinginliği içinde, olayların kendisini etkilemelerini sağlamalı; nesnelere ve insanlarla arasında uzaklık bulundurulmalıdır. Uzaktan görebilme eksikliği siyaset adamının öldürücü günahlarından biridir. Bir siyaset adamı her zaman kendini beğenmişlikten uzak durmalıdır. Bunun yolu da uzak görüşlülük ve kendine uzaktan bakabilme yeteneğidir⁶⁸.

Weber, inanç etiği ve sorumluluk etiği şeklinde bir ayrıma gitmiştir. Deontolojik etik anlayışına karşılık gelen inanç etiğinin karşısına, eylemlerin sonuçları ve sorumluluklarımızı ortaya koyan sorumluluk etiğini koymuştur. Siyasetçi için uygun olan ise sorumluluk etiğidir, çünkü inanç etiğini benimsemiş biri iyiden yalnızca iyinin geldiğini, kötüdense sadece kötünün geldiğini düşünür. Oysa bir siyasetçi gerçekçi olmalı ve siyaset alanında bunun böyle olmadığını bilmelidir⁶⁹.

Weber'e göre inanç etiği dinin emrettiği ahlak kurallarıdır ve bu etik anlayışını benimseyenlerin her konuda bir aziz gibi davranmaları gerekmektedir. Weber siyasetçi için bunun böyle olmadığını ve siyasetçinin kötülüğe şiddetle karşı koymasını gerektiğini söylemektedir. Eğer siyasetçi böyle yapmazsa doğacak zararların sorumluluğunu da yine kendisi taşıyacaktır⁷⁰.

⁶⁷ Öztürk, s.19

⁶⁸ Max Weber, **Meslek Olarak Siyaset**, Çev: Afşar Timuçin-Mehmet Sert, Chiviyazıları Yayınevi, İstanbul, 2006, s.95-96.

⁶⁹ Cevizci, 2013, s.197

⁷⁰ Yunus Yoldaş, "Max Weber'in (Siyasi) Sorumluluk Etiği Anlayışı", **SDÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:12, Sayı:2 S: 199-218, Isparta, 2007 s.205

Weber'e göre, inanç ahlakını genel anlamda başarısızlığa mahkum eden şey araçları amaçla doğrulamak sorunundan kaynaklanmaktadır. Gerçekte inanç etiğini benimseyenlerin, ahlaksal olarak tehlikeli yollara başvuran her türlü eyleme karşı çıkmak dışında bir seçeneği yoktur.⁷¹ Ne var ki gerçek dünyada ve özellikle siyaset içerisinde inanç etiğinin ilkelerine bağlı kalmak mümkün değildir. Siyasetin ahlaksal tutarsızlıkları vardır ve siyaseti meslek edinmek isteyen kişi bu tutarsızlıkların farkında olmalı; onların baskısı karşısında ne yapabileceklerinin sorumluluğunu da bilmek zorundadırlar⁷².

Weber'e göre siyaset bir kafa işidir ama yalnızca kafayla yapılmaz, inançların da önemi vardır. Bu yüzden hiç kimse inanç etiğine ya da sorumluluk etiğine göre davranması için zorlanmamalıdır, ne zaman birinin ne zaman ötekini izlenmesi gerektiğini söylenmemelidir. İnanç etiği ve sorumluluk etiği birbiriyle çelişmez, birbirini tamamlar ve birlikte gerçek insanı, siyaset mesleğine atılabilecek nitelikte bir insanı oluştururlar⁷³.

⁷¹ Weber, s.108

⁷² Weber, s.115

⁷³ Weber, s.118

İKİNCİ BÖLÜM

KUTADGU BİLİG'İN İÇERİK ÇÖZÜMLEMESİ

I. KUTADGU BİLİG'İN DÜŞÜNCE TARİHİ AÇISINDAN ÖNEMİ

Dilaçar'ın da söylediği gibi Kutadgu Bilig bizim için gerçekten sonsuz övünülecek, tükenmez bir eserdir. Yusuf, Türkçü, Türkçeci, İslamcı, ülkücü, devletçi, toplumcu büyük bir filozof, ahlakçı, şair, tarihçi, yasacı, sosyolog ve siyaset bilimcidir.⁷⁴

Kutadgu Bilig'in ütopya kurmaya çalışan bir filozof tarafından değil, Türk devletinde baş danışmanlık (has haciplik) gibi önemli görevi olan bir devlet adamı tarafından yazılmıştır. Bu olgu da yapıtın bilimsel değerini arttırmıştır.⁷⁵

Çin Türkistan'ı Türklerinin yazı dili İslamiyet'ten önceki devirde tamamen kurulmuştu. Uygurlar yabancı dillerden kendilerine kelime almaksızın kendi dillerinde her türlü konular üzerinde yazılar yazabiliyorlardı. Uygur yazımının gelişmesi İslamiyet yayıldıktan sonra da devam etmiştir. Doğu Türkistan'da İslamiyet döneminde dahi bir çok eserler yazılmış olup, bize ulaşan eserlerin en önemlisi Kutadgu Bilig'dir.⁷⁶

11. yüzyıl hem Türk hem de dünya tarihi açısından değişim ve dönüşümlerin yaşandığı bir dönemdir. İslam ve İran kültürünün ağırlığının hissedilmeye başladığı bu dönemde Türkler Orta Doğu'nun insan, eğitim, kadın, harem, eğlence şekli gibi yaklaşımlarıyla tanışmış ve bazılarını da zamanla benimsemişlerdir. Sosyal hayatın her alanındaki değişimlerin gerçekleştiği bu dönem bizim bildiğimiz ilk Türkçe

⁷⁴Dilaçar, s. 148

⁷⁵Kafesoğlu, s. 4.

⁷⁶Sadri Maksudi Arsal, "Kutatgu Bilig", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, 2004, s. 66-76

eserlerin de meydana geldiği bir dönem olarak karşımıza çıkar⁷⁷. Bu dönemdeki en önemli eser de kuşkusuz Kutadgu Bilig'dir. Yusuf, yapıtında yüzyılın yeni yüzünü oluşturan bilim, ahlak, sanat ve siyasete uygun yeni anlayışları da kaynaştırarak, İslam ile yeni tanışmış Türklere bu yeni inanç sisteminin değerler ve kurallar sistemini anlatmak istemiştir. Eser boyunca töre ile yeni anlayış arasındaki ilişkiyi, kültür ve günlük yaşamın ilkelerini birlikte kullanarak belirlemeye ve düzenlemeye çalışmıştır⁷⁸. Eser aynı zamanda Türk devletlerinin kökeninde bulunan Bozkır Atlı Kültürü'nün devlet düşüncesini kuramlaştırma çabalarından da biridir⁷⁹.

Kutadgu Bilig, devletin en iyi nasıl yönetilebileceğini anlatan ve buna ilişkin yöntemler gösteren Türk edebiyatının ilk siyasetnamesi olarak karşımızdadır. Eserin yazıldığı dönem ve şartlar günümüzden çok farklı olmasına rağmen pek çok evrensel ilke ve uyarı eserde yer almaktadır⁸⁰.

II. YUSUF HAS HACİP VE KUTADGU BİLİĞ

Dilaçar'a göre ailesi tarafından İslam'a ve doğru yolda yetiştirilmeye çalışılan Yusuf, pek çok şeyi merak edip ansiklopedik bilgiler toplamaya başlamıştır. Ana dilinden, Arapçadan Farsçadan ve memleketinde hala konuşulmakta olan Soğdakçadan başka geniş bir dil ve yazı bilgisi elde etti. Firdevsi'nin Şahnamesini, Farabi ve İbni Sina'nın Arapça felsefe kitaplarını okudu, efsaneleri merak etti, aruza, konuşma sanatına, kelama, İslam bilginlerine, Türk atasözlerine, devlet örgütüne, felsefeye, Budacılığa, ahlaka, sosyolojiye, matematiğe, astronomiye, hekimliğe, düşünümü sanatına daldı, ayrıca okçuluk, avcılık, kuşçuluk gibi Türk sporlarını öğrendi, santranç ve çevgen oyunlarında da yabancı kalmadı. Bu gerçekleri Kutadgu Bilig'i okurken öğreniyoruz. Yusuf'un çağdaşı olan iki Türk filozofunu anlayışla

⁷⁷ Nesrin Feyzioğlu, Geçiş Döneminin Kutadgu Bilig'deki Yansımaları Üzerine, **KKEFD**, Sayı 12, Erzurum, 2005, s.152

⁷⁸ Feyzioğlu, s.155

⁷⁹ Gökhan Yılmaz, "Kutadgu Bilig'de Devlet Fikri", **Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi**, Sayı:9, Mart 2006, s. 75

⁸⁰ Bedri Sarıca, Kutadgu Bilig'de Komutan ve Ordunun Nitelikleri, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı 37 Erzurum, 2008, s.89.

okuduğunu, onların öğretilerini benimsediğini biliyoruz. Bunlardan biri Farabi ve diğeri İbni Sina idi. Yusuf doğduğunda Farabi hayatta değildi ancak İbni Sina Hazar Denizinin güneydoğusunda Curcan şehrinde yaşamaktaydı. Yusuf'un İbni Sina'nın öğrencisi olduğu hakkında kesin bir bilgimiz olmasa da, gerek İbni Sina'nın gerekse Farabi'nin eserlerini okuduğundan şüphe yoktur⁸¹

Yusuf, Kutadgu Bilig'i hakana sunduğu zaman, sağlığından şikayetçi, gözleri iyi görmeyen, ihtiyarlıktan yakınan, ellili yaşlara henüz gelmiş biriydi. Tavgaç Buğra Han 1103 yılına kadar tahtta kaldığına göre onun hükümdarlığı döneminde öldüğünü söyleyebiliriz. Yusuf'un Kaşgar'da mı yoksa memleketi olan Balasgun'da mı öldüğü belli değildir.⁸²

Kutadgu Bilig, esas olarak dört ana karakter arasında geçmektedir. Bu dört ana karakterin her birinin bir rolü vardır ve her biri belirli bir değeri temsil etmektedir. Kün Toğdı hükümdardır ve hukuku temsil eder; Ay Toldı vezirdir ve şans ve mutluluğu temsil eder; Ögdülmüş de vezirdir ve akıllı temsil eder; Odgurmuş ise toplumdan uzak hayatı seçmiş bir bilgedir ve dindarlığı temsil eder.

Yusuf'un ahlak ve siyaset felsefesini üzerine kurduğu bu dört karakter, eserin hem öznesi hem nesnesi durumdadır⁸³.

Ay Toldı devlet hizmetine girmeyi çok istemektedir. Bir yakını aracılığıyla o dönemin Has Hacibi ile tanışır ve hacip kendisini hükümdarın huzuruna çıkarır. Hükümdar, Ay Toldı'dan hoşlanır ve kendisini vezir yapar. Bir süre sonra Ay Toldı ölür ve geriye tek oğlu Ögdülmüş'ü bırakır. Hükümdar Ögdülmüş'ün yetişmesini ve eğitimini üstlenir. Akıllı ve bilgili olan Ögdülmüş, hükümdarın gözüne girerek bir süre sonra vezir olur. Hükümdar Ögdülmüş'ü çok sever ama hem onu kaybetmekten korktuğu için hem de daha fazla yardımcıya ihtiyacı olduğundan başka bir devlet adamı daha arar Ögdülmüş arkadaşı olan Odgurmuş'u hükümdar Kündoğdı'ya tavsiye eder. Hükümdar tavsiyeye olumlu yaklaşırsa da Ögdülmüş Odgurmuş'u devlet

⁸¹ Agop Dilaçar, **Kutadgu Bilig İncelemesi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s.22

⁸² Dilaçar, s. 24

⁸³ İsmail Taş, Kutadgu Bilig'in Teorik Yapısı, **Turkish Studies**, Sayı 5/3, 2010, s. 1887.

hizmetine girmeye ikna edemez. Odgurmuş, insanlardan uzak bir yerde ibadetine devam etmek ister ve Ögdülmüş'ün ısrarları sonuçsuz kalır. Daha sonra, Ögdülmüş de devlet hizmetinden çekilip kendini tamamen ibadete vermek ister; ancak, Odgurmuş buna karsi çıkar ve herkesin yerinde kalmasını ve topluma en iyi hizmeti bu şekilde verebileceklerini söyler. Bir süre sonra, Odgurmuş ölür ve yerini başka bir devlet görevlisine bırakır. Hükümdar, vezirleri ve Odgurmuş'un önerileriyle iyi yasalar yapar, adaletle ülkeye hükmeder ve halk mutluluk içinde yaşar.

Başer'e göre törenin güneş, kutun ay ile temsil edilmesi konusu dikkat çekicidir. Yusuf gezegenler hakkındaki beyitlerde güneş için " Bu gezegenlerin dördüncüsü güneştir, dünyayı ve kendisine yaklaşanları, karşısına geçenleri ışığı ile aydınlatır"⁸⁴ derken ay için ise "Bunlardan en aşağıda Ay dolaşır; Güneş ile karşı karşıya gelirse dolunay haline gelir"⁸⁵ demiştir. Bu tanımlamalardan törenin güneş kadar önemli olduğu ve kutun ay gibi değişken olduğu sonuçlarına varıldığı gibi, Yusuf'un Kopernik ve Galileo'dan daha önce, ileri bir evrenbilimi bilgisi bulunduğu anlaşılmaktadır.⁸⁶

Yusuf eserinde bütün karakterleri yerli yerinde kullanmış ve kendi fikirlerini bunların ağızından anlatmıştır. Ancak Yusuf için ideal bir hükümdar da vardır ki bu Tavgaç Buğra Han'ın babası Aslan Han Süleyman olabilir. Aslan Han'ın bilime, bilim adamlarına ve sanata verdiği değer, dini hoş görüşü, gaza ruhu, içki içmemesi, İslam için çalışması gibi özellikleri Yusuf'un hükümdar tipi ile örtüşmektedir. Yusuf Kün Toldı karakterini Aslan Han ile idealleştirmiş ve kendinden de çok şeyler eklemiştir. Zaten Yusuf'un hayatının büyük bir bölümü de Aslan Han iktidarı süresinde geçmiştir⁸⁷.

Ögdülmüş ve Odgurmuş arasındaki tartışmalar, dünyada daha çok işler görmeye aday olan Türklük ruhu ile Türk'ün faaliyet kuvvetini yok etmek isteyen, esasını Buda dininden alan tarikatçılık ruhu arasındaki mücadelenin bir göstergesi ve

⁸⁴ Kutadgu Bilig, 134

⁸⁵ Kutadgu Bilig, 137

⁸⁶ Sait Başer, **Kutadgu Bilig'de Kut ve Töre**, İrfan Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.22

⁸⁷ Kemal Yavuz, Yusuf Has Hacib ve Kutadgu Bilig, **İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Sayı XXXVI, İstanbul 2008, s.173

Türklük ruhu ile dünyadaki hayatı ihmal eden Nirvana ruhu arasındaki mücadelenin parlak bir özetidir. Bu iki ruh Çin Türkistan'ında uzun zamandan beri mücadele halinde idi. Yusuf'un bu eseri yazmaktaki amacı Türklerin milli, ahlaki ve siyasi geleneklerini yaşatmak olduğu kadar da Türklük ruhunu korumak olduğunu anlayabiliriz.⁸⁸

III. KUTADGU BİLİG'İN KAYNAKLARI

Kutadgu Bilig ile ilgili tartışmaların en çok yoğunlaştığı konu eserin kaynaklarının ne olduğu ve Yusuf'un hangi kültürlerden etkilendiği noktasındadır. Eserdeki bazı ayrıntılar Yusuf'un Hint-İran kültüründen etkilendiği sonucuna bizi götürebilecekken, bazı ayrıntılar Çin etkisine bazıları ise Antik Yunan etkisine götürebilmektedir. Eserin genel içeriğine baktığımızda ise Orta Asya Türk kültürü etkilerini ve İslam kültürü etkilerini daha yoğun hissedebiliriz. Eserin edebi olarak çok değerli olması, yazarının siyaset bilimi, sosyoloji, evrenbilimi, matematik gibi bilimlere yaptığı atıflar ve sık sık tarihi olaylardan verilen örnekler Balasgunlu Yusuf'un bir yerlerden esinlendiğini ve yardım aldığını düşündürebilmektedir. Belki de bu düşüncenin nedeni, o dönemki Türk yazınının günümüze ulaşmamış olmasıdır.

Kutadgu Bilig'e etki eden kültürler dikkate alındığında, eserin yazıldığı dönemin ve çevresinin anonim düşüncelerini yansıttığı görülmektedir⁸⁹.

İnalcık, Kutadgu Bilig ile Kelile ve Dimne ve Kabusname adlı eserlerle benzerlikler olduğunu söyler. İnalcık'a göre, Eski Hint-İran nasihatname ve siyasetnamelerinde, devlet hükümdarın kuvvet ve kudretinden, otoritesinden başka bir şey değildir. Siyaset ise hükümdarın bu otoritesini koruma ve kuvvetlendirme ve bunun araçları olan askeri ve parayı sağlama yoludur. Halkın huzursuzluğu ve hoşnutsuzluğu, otoriteyi tehlikeye düşüren, yoksulluğa yol açan bir durumdur. Hükümdar da bu durumdan olabildiğince kaçınmalıdır. Bu da ancak halka karşı

⁸⁸ Arsal s.61

⁸⁹ Adalıoğlu, s.241

duyarlı olmakla mümkündür. Kutadgu Bilig'de de adalet esas olarak, halkın üzerinden zulmü gidermek, kuvvetlinin zayıfı ezmesine meydan vermemek, halkın can ve malını güvence altında bulundurmak şeklinde anlaşılır. Siyaset ahlaktan ayrılmaz; siyasetnameler aynı zamanda bir ahlak kitabı, bir ahlaki öğütler dergisi niteliğindedir.⁹⁰ İnalçık Yusuf'un Feridun ve Afrasyab'dan söz etmesini de bir Hint İran etkisinden kaynaklı olduğunu söylemiştir.

Dilaçar'a göre de Yusuf Firdevsi'nin Şahname'sini de iyi bilmekteydi. Çünkü önünde hiç bir Türkçe örnek olmadığı halde aruz vezninin kullanıldığı ilk Türk edebiyat eserini ortaya çıkarmıştır⁹¹.

Kafesoğlu, Kutadgu Bilig'in özgünlüğü noktasında çok emindir ve eserde Hint- İran etkisinin zayıflığını söylemektedir. Kafesoğlu'na göre, Eski Hint- İran devlet ve hükümdarlık anlayışıyla eski Türk yasa ve kut anlayışı arasında ciddi bir bağ yoktur. Hint- İran geleneğinde kişilerin merhamet ve adalet duyguları söz konusuysen, Türk kültüründe tamamen Tanrı'dan alınan hükmetme yetkisi ve hükümdarın üstünde adaletli, eşit, faydalı ve evrensel bir yasa düşüncesi hakim olmuştur. Kafesoğlu'na göre bu iki aykırı görüşün aynı eserde birleşmesi veya İnalçık'ın deyişiyle birinin değiştirilerek diğerine uyarlanması mümkün değildir. Yusuf'un Feridun'dan ve Afrasyab'dan söz etmesi onun Şahname'yi bildiğini gösterse de, bir siyaset kitabı olmayan Şahname'nin Kutadgu Bilig türüne sokulamayacağı hatırlanmalıdır.⁹²

Dilaçar'a göre, Kutadgu Bilig bir siyasetname, bir pendname (öğüt yazısı), bir ütopya, aynı zamandan Türklerin ilk Müslümanlık dönemi eseri olduğu için, onun kaynaklarını ilk büyük Müslüman filozoflarda ve onların fikir almış olduğu Platon ve Aristoteles'de aramak gerekmektedir.⁹³ Dilaçar, Platon ve Aristoteles'de görüldüğü gibi Farabi ve İbni Sina'da da bilginin çok önemli bir yer tuttuğunu uzun uzun

⁹⁰ Halil İnalçık, "Kutadgu Bilig'de Türk ve İran Siyaset Nazariye ve Gelenekleri", **Osmanlı'da Devlet, Hukuk ve Adalet**, İstanbul, Eren Yayıncılık, 2005a, s.11–26.

⁹¹ Dilaçar, a.g.e s. 148

⁹² Kafesoğlu, s. 36

⁹³ Dilaçar, a.g.e. s. 24

açıklamış ve Kutadgu Bilig'deki bilginin önemini bu filozofların düşünceleri ile bağdaştırmıştır.

Kafesoğlu, Dilaçar'ın görüşüne, Yunan ve Türk kültüründeki adalet kavramlarının farklılığını ortaya koyarak yanıt vermiştir. Platon, idareci ve asker sınıfın baskısını önlemek için mülkiyet hakkını ve aile yapısını ortadan kaldırmış ve sistemin başına filozof kralları geçirmek istemiştir. Bu filozof krallar hiç bir yasaya bağlı olmayarak devleti yönetebilir. Platon'a göre en iyi yönetim yasaya dayanan yönetim değildir ve sadece bilge olmayanlar yasayla bağlanmalıdır. Platon, sadece eşit olanlar arasındaki eşitliği adalet olarak görmüştür, siyasette adalet köleler ya da yabancılar için sadece özgür vatandaşlar için söz konusudur. Türk hakimiyet anlayışındaki adil, faydalı, eşit ve evrensel yasa hakimiyeti ve kişi özgürlüğü ile, eski Yunan'daki kuvvete dayanan, maddeci ve eşit olmayan adalet anlayışı arasında hiç bir şekilde yakınlık yoktur.⁹⁴

“Kutatgu Bilig 11. Asırda yazılmıştır. Bu devirde bugünkü Almanlar, Fransızlar, Ruslar gibi medeni milletlerden bir çoğunun işlenmiş edebi bir dili yoktu. Kutatgu Bilig İranlıların şahnamesi ile hemen hemen aynı zamanlarda yazılmıştır. Dikkat çekicidir ki İran şairi şiirle İran'ın efsanevi tarihini tasvir ederken, Türk aydını şiirle devlet idaresinden, hukuktan, sosyal ahlaktan bahsetmektedir. İranlılar yıkılmış bir siyasi istiklali kurtarmak için tarihten, geçmişten imdat bekliyorlarken, Türkler daha gelecekte kuracakları pek çok devletleri idare için esaslar tespit ediyorlardı. Şahname'den sonra İranlılar şiir alanında geliştirdikleri biz Türkler ise devlet devlet kurmak idare etmek konusunda kendimizi dünyaya tanıttık”.⁹⁵

Kutatgu Bilig'in yazıldığı dönemde Konfüçyüs'ün eserleri Uygurca'ya çevrildiğinden Yusuf 'un bunları görmüş ve etkilenmiş olması mümkündür⁹⁶. Arsal ve Kafesoğlu da eserdeki Çin etkisini görmezden gelmemiş ancak eserin asıl esin kaynağının Türk kültürü olduğu konusunda hemfikir olmuşlardır.

Arsal'a göre, Kutadgu Bilig Doğu Türkistan'da İslamiyetin başlangıcından aşağı yukarı 100 yıl geçtikten sonra yazılmasına rağmen, Yusuf'un sosyal hayat, ahlak ve devlet yönetimi hakkındaki fikirleri tamamen İslamdan önceki Türklerin düşünceleridir. Bu yapıtta İslamiyet'in etkisi çok açıktır. O zaman Çin Türkistanı'nda belki de İslamiyet'ten daha çok Budizm etkisi hissedilmekteydi. Eserde Konfüçyüs

⁹⁴ Kafesoğlu, s.42

⁹⁵ Arsal a.g.m. s. 61

⁹⁶ Ahmet Uğur, **Osmanlı Siyasetnameleri**, Kültür ve Sanat Yayınları, İstanbul 1987, s.18

etkileri gözlemlenebilirse de, bu etkiler yazarın ruhundan fişkırın Türklük ile erimiştir. Yapıtın düşünce malzemesinin hemen hepsi Türk hayatından alınmıştır, kullanılan atasözlerinin hepsi Türk ata sözleridir. Ayrıca yazarın göndermede bulunduğu şairler de gene Türk şairleridir.⁹⁷

Konfüçyüsçülük'deki ilkeler ile Kutadgu Bilig'deki düşünceler arasında gerçekten de bir ilişki vardır. Yasa düşüncesindeki açıklık, Tanrı'nın en büyük güç olarak görülmesi, hükümdar-Tanrı ilişkisi ve Tanrı'nın hükümdara örnek olması Türk töre ve kut anlayışlarıyla bir paralellik göstermektedir.⁹⁸

Kafesoğlu'na göre bu ilişkinin temelleri eski Türk dini ile Çin kültürünün gelişmesi tarihinde gizlidir. M.Ö 2000li yılların başlarında Çin topraklarında tarım, avcılık ve çobanlığa dayalı bozkır kültürü şeklinde üç farklı kültür yaşamaktaydı. Bozkır kültürünün sahipleri ise Asya'nın yüksek düzlüklerinden gelen Türklerin atalarıydı. Çin'de milattan önce 1500lü yıllarda yani Shang devrinde bir kültür değişmesi yaşanmış, klasik Çin tanrılarının yanında Gök Tanrı dini de kendini hissettirmeye başlamıştı. Gerçek Çin tarihinin başladığı milattan önce 1000lerde Chou hanedanı yıllarında Hükümdar "Göğün Oğlu" sıfatını kullanmaya başlamıştır. Chou'lar zamanında devlet geliştikçe yerli unsurlarla harmanlanan Bozkır Türk Kültürü Çin'de yayılmış ve bu iki kültürün birleşiminden gerçek Çin uygarlığı kurulmuştur. Bu çağın düşünürü olan Konfüçyüs yeni bir şey ortaya koymayarak mevcut anlayışları ve eski hakim fikirleri toplamış, aslında Gök Tanrı dininin esaslarını anlatmıştır. Kafesoğlu'na göre Konfüçyüs'ün Tanrı'yı tanımlarken Çince olmayan Tien kelimesini kullanması - ki bu Türkçe Tengri kelimesinden başka bir şey değildir- Konfüçyüsçülük'teki Gök Tanrı etkisinin kanıtıdır.⁹⁹ Bu açıdan bakıldığında, Kutadgu Bilig'de Konfüçyüs etkisinin görülmesi doğaldır. Görülen bu Konfüçyüs etkisi zaten eski Türk kültürü etkisi anlamına gelmektedir.

İnan, Türklerin Hint, Çin, İran, Doğu Roma kavimleriyle kültür alışverişinde bulduklarını ancak Kutadgu Bilig'de asıl öne çıkan noktanın İslam öncesi Türk

⁹⁷ Arsal, s.69

⁹⁸ Kafesoğlu, s. 46

⁹⁹ Kafesoğlu, s. 48

kültürünün izleri olduğunu söyler. İnan'a göre Yusuf, Budist Uyğur dini ve edebiyatına yabancı değildir. Kutadgu Bilig'deki Türk devlet düşüncesi, Türklerin devlet anlayışına ilişkin kavramlardır. Bu kavramların varlığına dair açıklamalar bir çok araştırmacı tarafından yapılmıştır. Kutadgu Bilig'in öğüt olarak anlatılan hikayelerinde eski Türk büyüklerinden özdeyişler verilmekte ve "ne diyor dinle" diye tanık olarak gösterilmektedir. Ötüken Bey'i, Yagma Bey'i, Böke Yavgu'su ,bilgili Çiğil Bey'i , gibi örneklere sık rastlanmaktadır. Eserde geçen "Ötüken Bey'i" ifadesinin kullanımına ilişkin bir açıklama yapan İnan, eserin yazıldığı dönemde Ötüken'in Müslüman Türk bilginler için uzak bir anlam taşıdığını söyler. Bu dönemde Ötüken çevresinde yaşayan Türkler, Budizm ve Mani dinini benimsemişlerdir¹⁰⁰.

Köprülü'ye göre bir geçiş dönemi olan Karahanlılar Devleti'nin kurumlarında, eski Türk hakimiyet anlayışının etkilerini açık şekilde görmek mümkündür"¹⁰¹

Türkler ilk Müslüman olmaya başladıklarında, daha önceden İslamiyet'e geçmiş topluluklarla tanışmış, özellikle Maverâünnehir'de İran kültürüyle etkileşime girmiş, kültür alış verişinde bulunmuşlardır. Çin ile zaten 2000 yıldır süren ilişkiler vardı. Bunların dışında Platon ve Aristoteles felsefelerini Farabi ve İbni Sina gibi Türk filozoflar temsil ettiklerinden Yunan felsefesinin de bir etkisi söz konusu olabilir. Bütün bu ilişkiler Kutadgu Bilig'in bu kültürlerin etkisi altında yazıldığını ispatlamaya yetmemektedir. Yapıtta ele alınan toplumsal hayat, ahlak, bilgi ve devlet anlayışı tamamen eski Türk geleneklerin bir yansımasıdır. Kutadgu Bilig'de iyiliği öneren sözlerin dayanağı ise dinlerde kendine yer bulmuş olan evrensel ilkelere¹⁰².

Yusuf'un eserinde kağanın özellikleri, devlet idaresinde bulunanların sahip olması gereken özellikler ve halkın kağan ile olan ilişkisinin biraz ülküleştirilmiş

¹⁰⁰ Abdülkadir İnan, " Yusuf Has Hacip ve Eseri Kutadgu Bilig Üzerine Notlar" , **Makaleler ve İncelemeler**, C.II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s. 39-52

¹⁰¹ Mehmet Fuat KÖPRÜLÜ, "Orta Zaman Türk Hukuki Müesseseleri; İslam Amme Hukukundan Ayır Bir Türk Amme Hukuku Yok mudur?", **TTK**, 1943, s.2

¹⁰² Hasan Hüseyin Adalıoğlu, " Bir Siyasetname Olarak Kutadgu Bilig", **Doğumunun 990. Yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri**, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara, 2009, s.

olduğu kesindir. Fakat eserde söz konusu olan devlet kurumları ve onları idare edeceklerin rütbeleri, ünvanları ve sınıflar hakkında verdiği bilgiler hayattan alınmıştır.¹⁰³

IV. KUTADGU BİLİĞ'İN DEVLET FELSEFESİ

Kutadgu Bilig'deki devlet düşüncesini belirleyen ana unsurlar öğeler: 1. Egemenliğin kaynağı Tanrısal, bununla birlikte, siyasi düzen dünyevidir. 2. Egemenlik bir kişide toplanmış ancak kişinin iktidarı yasayla sınırlandırılmıştır. 3. Devlet, ideal bir evrensel dünya devleti olarak tasarlanmıştır.¹⁰⁴

Kutadgu Bilig'de Yusuf, Türk- İslam devletlerinin temel felsefesini anlatmaktadır. Bu felsefe, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti anlayışına işaret eder ve bu nitelikler Kutadgu Bilig'de birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Yapılan Kutadgu Bilig araştırmalarında, Yusuf'un karakterlerini hükümdar- vezir şeklinde ayırması nedeniyle, belirli bir hiyerarşik sistem aranmıştır. Töre (kanun), kut ve akıl, sadece astlık- üstlük ilişkisi içinde incelenmiştir. Ancak, eser dikkatli okunduğunda anlaşılmaktadır ki, Yusuf'un yarattığı tüm karakterler, bunların temsil ettiği değerler ve bu değerlerin bizi götürdüğü temel devlet nitelikleri birbirinden ayrılamaz. Örneğin, töreye uymadan insan kut alamaz; hukuk devleti olunmadan sosyal devlet olunamaz. Diğer taraftan, haklarının ödenmediği bir insan, devletin değerleriyle uyumlu yaşayamaz; yani, sosyal devlet olunmadan hukuk devletinin temelleri sağlamlaştırılmaz.¹⁰⁵

¹⁰³ Arsal s.69

¹⁰⁴ Gökhan Yılmaz, "Kutadgu Bilig'de Devlet Fikri", **Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi**, Sayı:9, Mart 2006, s. 75-98

¹⁰⁵ Nejat Doğan, "Kutadgu Bilig Devlet Felsefesi", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 12, Kayseri, 2002, s. 131

A. Hakimiyetin Kaynağının Tanrı Olması

Türk egemenlik anlayışı hükümdarda tanrı bağı bazı özelliklerin varlığını kabul eden bir anlayıştır. Buna göre Türk hükümdarlarına idare etme hakkı Tanrı tarafından ilahi bir lütuf olarak bağışlanmıştır. Hükümdara ya da beye yönetme yetkisi olan kutu veren Tanrı'dır. Türk kağanı adeta göğün yeryüzündeki temsilcisi gibidir.¹⁰⁶

Yapıtta kut, devlet kelimesinin Türkçe karşılığı olarak kullanılmıştır. Ama burada anılan devlet "state" değildir, Türkler bu anlamda il kelimesini kullanmaktadır. O halde buradaki devlet yani kut, devlet kuşu deyimindeki devlet kelimesinin içindeki saklı anlamında kullanılmıştır. Kut kelimesini kader, şans, mutluluk anlamlarından başka siyasi hakimiyet gücü anlamında görmek gerekmektedir¹⁰⁷.

Yusuf hükümdara şöyle seslenir : "Bu beyliği sen arzu edip kuvvet kullanarak ele geçirmedin. Onu tanrı kendi fazlı ile ihsan etti, lütfederek bu beyliği sana verdi, buna şükret".¹⁰⁸

"Tanrı beylik işini kime verirse ona işi ile birlikte akıl ve gönül de verir. Tanrı kimi bey olarak yaratmak isterse ona önce uygun tavır hareket ve akıl verir."¹⁰⁹

"Beyler hakimiyeti Tanrı'dan alırlar."¹¹⁰

B. İktidarın Sınırlandırılması

Türk hakimiyet anlayışı kuta sahip olmuş birinin ancak kuta uygun davrandığı sürece hükümdar kalabileceği şeklindedir. Eserin bir bölümünü kutun tanımlanmasına ayıran Yusuf, kutun döneke huylu ve kaypak nitelikli olduğunu ve

¹⁰⁶ Reşat Genç, **Karahanlı Devlet Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara,2002, s. 33

¹⁰⁷ Genç, s. 34

¹⁰⁸ **Kutadgu Bilig**, 5469-5470

¹⁰⁹ **Kutadgu Bilig**, 1933-1934

¹¹⁰ **Kutadgu Bilig**, 5947

onu elde tutmanın oldukça zor bir iş olduğunu uzun uzun anlatır¹¹¹. Hükümdar bir gün veziri Ay Toldı'yı huzuruna çağırdığında, Ay Toldı hükümdarın gösterdiği yere oturmayıp cebinden çıkardığı bir topun üzerine oturur. Hükümdar Ay Toldı'nın söylediği bir sözden mutluluk duyduğu anda yüzünü buruşturur ve gözlerini kapatır, Hükümdar Kün Toğdı vezirine sevgi ile baksa da Ay Toldı bu sefer de başını çevirir. Ay Toldı'nın yaptıkları karşısında sinirlenen hükümdar da bu saygısızlığın sebebini sorar¹¹². Ay Toldı davranışının sebebini gülümseyerek anlatır;

“İşte benim şimdi sana gelişim ve bu yaptıklarım yaradılışım icabıdır. Sen bana yer gösterdin, ben oraya oturmadım. Benim için yer yoktur, sen bunu anla demek istedim. Söylediğimi teyit etmek ve neye benzediğimi sana göstermek için yere bir top koydum. Dümdüz yerde top nasıl yuvarlanırsa, saadet de öyledir; yuvarlanıp giderim. Bugün ben bir devletim, ben bir topa benzerim; kim bana yaklaşırsa, ben onu yakalarım. Sen tekrar konuştun, ben de cevap verdim, sevgi ile bakınca yüzümü sakladım. Bununla sana kendi tabiatımı göstermek ve ‘ Tabiatım kararsızdır bana inanma’ demek istedim.”¹¹³

Kutu elde tutmanın yolları da Kutadgu Bilig’te tek tek sayılmıştır. “Kutu elde eden kişi mütevazi tabiatlı, alçak gönüllü ve tatlı dilli olmalıdır. Kendisini gözetmeli, hiçbir zaman iftira atmamalı, kötü ve çirkin işlere yaklaşmamalıdır. Toplanmış olan malları yerine göre kullanmalı, hayatını, işini, tavır ve davranışlarını düzenlemelidir. Kendinden büyüğe saygı göstermeli, küçüklerine sevgi ile yaklaşmalıdır. Kibir ve gururla kimseyi incitmemeli, kendisini küçüklerin eğlence ve tahakkümüne bırakmamalıdır. Kendisini içkiye vermemeli, boşu boşuna malını saçıp heba etmemelidir. Dönek saadetin kösteği bunlardır, saadet bu şekilde bağlanırsa kaçmaz kalır.”¹¹⁴

“Bey anasından doğarken beylikle doğar”, “Babası bey idi kendisi de bey oldu.”, “Babası bey ise oğul da bey doğar ve o da babaları gibi bey olur.” şeklindeki ifadeler babadan oğula geçen saltanatın yaygın inanış olduğunu bize gösterir.¹¹⁵ Babadan oğla geçen hükümdarlık anlayışının yaygın olmasına rağmen veraset sistemi katı kurallara bağlanmamıştır. Eserin pek çok yerinde hükümdarın adaletsiz,

¹¹¹ Genç, S.37

¹¹² Kutadgu Bilig, 620-656.

¹¹³ Kutadgu Bilig, 657-666

¹¹⁴ Kutadgu Bilig, 703-710

¹¹⁵ Kutadgu Bilig, 1932,1936,1950

cimri ya da kötü yöneten biri olması durumunda halkın memnuniyetsiz olacağı ve hükümdarın değiştirilebileceğinden bahsedilmiştir.

C. Dünya Devleti

Dönemin egemenlik anlayışının bir başka özelliği ise Türk hükümdarının, göğün altındaki bütün ülkelerin hükümdarı olduğudur.

Yusuf eserinde ülke ve devlet kavramı yerine sık sık dünya kavramını kullanmış ve Dünya Devleti anlayışını hissettirmiştir. “ Dünyayı elde tutmak için insan anlayışlı olmalıdır, dünyayı elinde tutan anlayışla tuttu.”, “Dünyayı elde tutmak için insanın anlayışlı olması lazım”, “Sen her iki dünyayı arzu ediyorsan, bunun çaresi iyilik yapmaktır”¹¹⁶ gibi beyitlerinde Türk devletlerinin asıl hedefinin dünya hakimiyetini sağlamak ve tüm dünyaya adaletle ve iyilikle hükmetmek olduğunu anlamaktayız¹¹⁷. Kün Toldı, “ Benim kanunum hangi memlekete erişirse o memleket düzene girer”¹¹⁸ derken de Türk hakimiyet anlayışının evrenselliğine vurgu yapmaktaydı.

Kutadgu Bilig'deki hakimiyet anlayışı milletler ve ülkeler arasında bir ayrım yapmamış, bütün toplulukları ve toprakları içine alan dünyayı idare yetkisini Türk hükümdarına vermiştir. Yeryüzü bir bütündür ve insanlar tek bir kütleden ibarettir, hepsinin üzerinde tek bir hükümdar olması ve bu hükümdarın töreye göre dünyayı idare etmesi gerekir. İşte tarihte geniş fetihler şeklinde beliren Türk cihan hakimiyeti anlayışının temelini de bu hakimiyet anlayışı oluşturmaktadır.¹¹⁹

¹¹⁶ Kutadgu Bilig, 217-226

¹¹⁷ M. Fahrettin Kırzioğlu, Türk Milli Geleneğinde “Kızılalma” ve Yerleri, Türk Tarihi Dergisi, S. 1, İst.1985, s. 35.

¹¹⁸ Kutadgu Bilig, 830

¹¹⁹ Genç, s, 36

D. Hukuk Devleti

Türk Töresi, Kağan da dahil olmak üzere tüm toplum tarafından kesin şekilde uyulması gereken hukuk kuralları toplamıdır. Töreye verilen değer o kadar büyüktür ki, hukuk kurallarının koyulması ve uyulması hem iktidarın hem de devletin sürekliliği için en önemli koşul sayılmıştır. Bu sebeple Türkler gelecek nesillere törenin çok önemli olduğunu, törenin devletten bile önde geldiğini, töresini kaybetmiş bir ulusun yok olmuş sayılacağını öğütlemiş, kağanlar da bunu en önemli görevleri sayıp, kendilerini halka karşı sorumlu hissetmişler, töreye uygun davranmayan ve ya yönetimde başarısız olanlar da görevlerine devam edememişlerdir¹²⁰.

Kafesoğlu Türklerde törenin anayasa gibi değişmez kuralları olduğunu ve bunları Kutadgu Bilig'den saptayabileceğimizi söylemiştir¹²¹. Bu değişmez kurallar adalet anlamında Kônilik, iyilik faydalılık anlamında Uzluk, eşitlik anlamında Tüzlük ve insanlık anlamında Kişiliktir. Bu özellikleri değişmez katı kurallar olarak benimsemiş bir devlet de günümüzdeki hukuk devleti anlayışıyla birebir örtüşür.

Erol Güngör'de töre konusu üzerinde durmuş ve törenin toplumdaki düzeni sağladığı için her şeyden önce geldiğini söylemiştir. Kurallar bugünkü gibi yazılı olmasalar da, gerek kağanın başkanlık ettiği siyasi mahkemelerde, gerek normal yargıçların başkanlık ettiği normal mahkemelerde törenin hükümleri yani yasalar uygulanırdı. Töreyle kağanlar bile karşı gelemez hatta karşı gelirlerse tahttan indirilip idam edilirdi¹²².

Kutadgu Bilig'de toplum yönetenler ve yönetilenler olarak ikiye ayrılmıştır. Bu ayrım bize basit gibi gelse de daha önemlidir. Eski ve orta çağların toplum yapıları genel olarak sosyal tabakalaşma şeklindeydi. O zamanlar hemen hemen bütün devletlerde bir takım sınıflar mevcuttu. Genellikle ruhban sınıf, asiller ve kölelerden meydana gelen bu tabakalaşmada yüksek sınıfların özel hakları ve

¹²⁰ Aybars Pamir, Orta Asya Türk Hukukunda Töre Kavramı, Ankara **Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.58 Sayı 2, S. 361

¹²¹ Kafesoğlu, s.20

¹²² Erol Güngör, **Tarihte Türkler**, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1988, s.57

ayrıcalıkları vardı. Kutadgu Bilig'de ise böyle bir sınıf ayırımından bahsedilmemektedir. Bu bakımdan Hint, Çin, Mısır, Yunanistan gibi yerleşik ve ya dini cemaatlerden ayrılan eski Türk topluluğunun sınıflardan değil, millet bütünlüğünü sağlamaya yönelik zümrelerden kurulu olduğu Kutadgu Bilig'de gözlemlenebilmektedir.¹²³ Türkçe'de kul kelimesinin var oluşu sosyal sınıflar bakımından bizi yanıltmamalıdır. Bu kelime hak ve hürriyetten yoksunluğu göstermez. Zaten Kutadgu Bilig'de de yasa karşısında bey ile kulun ayrıldığına işaret edilmektedir.¹²⁴

Kutadgu Bilig'de görmekte olduğumuz hukuk anlayışı, İran devlet kültüründe olduğu gibi hükümdarın bir bağışlaması değil, törenin doğru ve tarafsız bir şekilde uygulanmasıdır.¹²⁵

“İster oğlum, ister yakınım ya da hımsım olsun, ister yolcu, geçici, ister misafir olsun; Kanun karşısında benim için bunların hepsi birdir, hüküm verirken bunların hiç biri beni farklı bulmaz.”¹²⁶

Kutadgu Bilig'de Beylerin halkı doğru yasalarla idare etmek üzere Tanrı tarafından atandıkları belirtilmiş¹²⁷, doğru yasaları koymayan ya da uygulayamayan beye bunun hesabının sorulacağı hatırlatılmıştır¹²⁸.

Adalet ve iyilik kavramları eserde doğrudan tanımlanmasa da, eserin genelinden anlaşılmaktadır ki, yönetenler halkın baskı altında tutulacağı bir devlet düzeni yaratmamalı, halkın ihtiyaçlarına kulak vererek kanun yapmalı, haklıyı haksızdan ayırarak haklıya hakkını vermeli ve haksızı cezalandırmalıdır¹²⁹.

¹²³ Kafesoğlu, s. 15

¹²⁴ Kafesoğlu, s. 26

¹²⁵ İncelik, s.17

¹²⁶ **Kutadgu Bilig**, 817-818

¹²⁷ **Kutadgu Bilig**, 4009

¹²⁸ **Kutadgu Bilig**, 5246

¹²⁹ Nejat Doğan, Kutadgu Bilig'de Devlet Felsefesi II, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** Sayı: 13 Yıl: 2002 (77-94 s.) s. 84

Kutadgu Bilig’de kanun ve adaletle ilgili konuların ısrarla ve devamlı olarak işlenmesi, o dönemlerde adı konmamış olan bir Hukuk Devleti anlayışının olduğunu ve tavsiye edildiğini göstermektedir¹³⁰.

E. Sosyal Devlet

Kutadgu Bilig’deki, hükümdarın halkın maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılama sorumluluğu; bize eserdeki sosyal devlet anlayışını göstermektedir. Eserin pek çok beyitinde, beyin yani devletin halk için olduğundan bahsedilmiş ve halkın refahı devletin sorumluluk alanında tutulmuştur. Odgurmuş’un hükümdar Kün Toğdı’ya verdiği bir öğüt durumu özetlemektedir; “ Kendi menfaatini arama, halkın menfaatini düşün; senin menfaatin halkın menfaati içindedir.”¹³¹

Kutadgu Bilig’de işlenen sosyal devlet düşüncesi fakir insanların durumunun iyileştirilmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır¹³². Devletin halk için olduğu görüşü sıkça konu olsa da bu bizi sosyalist bir devlet düşüncesine değil, çalışanların emeklerinin karşılıklarını alabildiği fakirlerin ise devlet yardımlarıyla desteklendiği sosyal bir devlet düşüncesine götürmelidir. Kutadgu Bilig, toplumda fakirliği yok etmeyi bey olmanın bir şartı olarak kabul etmiş, fakirlerin korunması durumunda fakirlerin orta halli, orta hallilerin de zengin olacağı bu şekilde de tüm ülkenin zenginleşeceği ve huzura kavuşulacağı anlatılmıştır¹³³.

“Memleketin direği, temeli, sağlamlığı, esası ve kökü iki şeye bağlıdır. Bunlardan biri halkın hakkı olan kanun, diğeri de hizmette bulunanlara dağıtılan gümüşdür. Herhangi bir bey halka kanun vermez, halkı korumaz ve halkın serveti kapanın elinde kalırsa, o halkın içine ateş atmış olur; memleket bozulur ve hiç şüphesiz, beyliğin temeli yıkılır.”¹³⁴ Başka bir konu hakkında yine Ögdülmüş hükümdara cömert olması tavsiyesinde bulunarak şöyle der: “hasis bir bey memleketine hakim olamaz. Bütün faziletli insanlar hasisten kaçarlara ve cömerdin etrafında toplanarak, dilek ve arzularına kavuşurlar. Hasislik ile beylik birbirine düşmandır; hasise karşı her yerde isyan edilir.”¹³⁵

¹³⁰ Pamir, s.365

¹³¹ **Kutadgu Bilig**, 5353

¹³² Doğan II, s. 80

¹³³ **Kutadgu Bilig** 2983 ve 5565-5568

¹³⁴ **Kutadgu Bilig**, 2134-2137

¹³⁵ **Kutadgu Bilig**, 3035-3038

Kutadgu Bilig’de hükümdarın cimri olmaması ve halkını zenginleştirmesi ile devletin düzeni ve sosyal arasında direk bağlantı kurulmuştur. “Böylece hükümdar memleketini düzenledi ve tanzim etti; halkı zenginleştirdi; o devirde kurt ile kuzu aynı yerden su içti”¹³⁶

V. KUTADGU BİLİĞ’DE GENEL AHLAK KAVRAMLARI

Kutadgu Bilig’e ister siyaset felsefesi, ister ahlak felsefesi açısından yaklaşalım, vazgeçemeyeceğimiz temel kavramlarımız söz konusudur. Bunlar, Yusuf Has Hacib’in siyaset ve ahlak felsefesini üzerine inşa ettiği en yüksek iyi olan kut kavramı ve en yüksek iyiliği elde etmek için gerekli olan, akıl, bilgi, anlayış, doğruluk, hoşgörü, adalet ve iyilik gibi erdemlerdir. Bu erdemlerin her birisi Yusuf Has Hacib’in ahlak ve siyaset felsefesinde şüphesiz iyidirler. Ancak şunu ifade etmek gerekir ki, bunların her biri, kut merkezli olarak bir anlam ifade etmektedir. Yani bütün iyilikler en yüksek iyi olan kut çerçevesinde iyidirler.¹³⁷

A. Kutluluk

Türkler kendilerinin dünyayı idare etmekle görevli olduklarına ve bu görevi Tanrı’dan aldıklarına inanırlardı. Orhun Kitabeleri’nden de anlaşıldığı üzere Türk kağanlarının yaptıkları işlerde Tanrı’nın iradesi olduğunu düşünürlerdi. Mesela Hunlar’da Mete’ye “ Gök Tanrı’nın tahta çıkarttığı Tanrı Kutu Tanhu” denirdi. Türk kağanları güçlerini Tanrı’dan aldıkları ve nasıl gökte güneş varsa yerde de bir kağan bulunmalıydı¹³⁸.

Kutadgu Bilig’de ahlak ve siyaset felsefesinin üzerine kurulmuş olduğu akıl, bilgi, doğruluk, cömertlik, adaletli olmak, hoşgörülü olmak gibi temel kavramlar en

¹³⁶ Kutadgu Bilig, 449

¹³⁷ İsmail Taş, “ Kutadgu Bilig’in Teorik Yapısı”, *Turkish Studies*, Volume 5/3 Summer, 2010, s.1889

¹³⁸ Erol Güngör, s.54

yüksek iyi olan “Kut”u elde etmek için gerekli olan özelliklerdir. Bu özellikler tek başlarınayken de kuşkusuz iyidirler ancak eserde kut merkezli olarak bir anlam taşımaktadırlar¹³⁹.

B. Bilgelik

Kutadgu Bilig’de adından da anlaşılacağı gibi; bilgili olmak en önemli değerlerden biri olarak görülmüştür. Öyle ki; bey kelimesi bile “bilig” ile ilgilidir. Beyler bilgi ile halka baş olurlar ve akıl ile memleket ve halkın işlerini görürler.¹⁴⁰ Bilginin tamamlayıcısı olarak görülen akıl her türlü iyiliğin kaynağı olarak görülmüştür; insanoğlu akıl ve bilgi ile yükselmiş ve hayvanlardan bilgisi ile ayrılmıştır¹⁴¹. Yusuf bilginin geliştirilebilen bir şey olduğunu söylerken akılın Tanrı vergisi bir meziyet olduğundan da bahseder. “İnsan çok şeyler öğrenir ve bilgisi artar; fakat ne kadar öğrenirse öğrense ve anlasa bile, yine akı elde edemez. Akıllı olmak Tanrı vergisidir; ancak buna doğuştan sahip olunursa akıl emareleri kendini gösterir. Akıllı insan insanların büyüğüdür, akıl insan için bin türlü faziletin başıdır¹⁴².

Yusuf aslında her türlü bilgiyi kutsal saydığı devlet bilgisinin hazırlayıcısı olarak görmektedir. Bu sebeple insan her türlü bilgiye sahip olmalı ve bu bilgiyi toplum yararına kullanabilmelidir¹⁴³. İleride de bahsedeceğimiz gibi bilgi hakkındaki bu düşünceler Batı Siyasi Düşüncesinde çok sonraları yer bulacaktır.

¹³⁹ Taş, s. 1899.

¹⁴⁰ **Kutadgu Bilig**, 1952-1953

¹⁴¹ **Kutadgu Bilig**, 1841-1843

¹⁴² **Kutadgu Bilig**, 1827-1830

¹⁴³ Feyzioğlu, 157

C. Doğru ve Adaletli Olmak

Kutadgu Bilig, bir hükümdar için en kötü şeyi adının yalancıya çıkması olacağını söylemiştir. Beyin sözü doğru, tavır ve hareketleri inandırıcı olmalı ki halk hükümdara inansın ve huzur içinde yaşabilsin.¹⁴⁴

Odgurmuş Hükümdara nasihat ederken; “Doğru ol ve doğruluk üzerine hüküm sür; beylik ancak böyle uzun süre payidar olabilir.”¹⁴⁵ der ve beyliğin en önemli özelliğinin doğruluk ve dürüstlük olduğunu belirtir.

“Bey ne kadar doğru olur ve iyi hareket ederse, halk için o kadar kutlu bir devir ve hayat başlar.”¹⁴⁶

Yusuf kağanın yönetme yetkisinin devamı için de doğru ve adaletli olmayı koşul olarak göstermiştir. “Eğer devamlı ve ebedi beylik istiyorsan, adaletten ayrılma ve halk üzerinden zulmü kaldır. Ey Hükümdar sen bugün halkın başında bulunuyorsun; halkı gözet aklın başında ve uyanık ol. Hükümdarların omuzlarına ağır yük yüklenmiştir; ey iyi huylu insan, ihmalkar olma, tedbirli davran.”¹⁴⁷

“Halk için beyin çok seçkin olması gerekir; özünün sözünün doğru ve doğasının seçkin olması gerekir. Bilgili, akıllı, halka muamelesi iyi, cömert, gözü tok ve gönlü zengin olmalı. Her türlü iyiliğe el uzatmalı; haya sahibi, yumuşak huylu ve doğası asil olmalı. Böyle bir bey halka layık, ulu bir bey olur ve bu beyden de iyi bir hanedan yetişir.”¹⁴⁸

Öğdülmuş hükümdara şöyle seslenir, “Ey devletli hükümdar, en kötüsü beylerin adının yalancıya çıkmasıdır, beyin sözü doğru olmalı ki, halk ona inansın.”¹⁴⁹.

¹⁴⁴ Kutadgu Bilig, 2037-2038

¹⁴⁵ Kutadgu Bilig, 5170

¹⁴⁶ Kutadgu Bilig,455

¹⁴⁷ Kutadgu Bilig, 1435-1437

¹⁴⁸ Kutadgu Bilig, 1963-1966

¹⁴⁹ Kutadgu Bilig, 2037-2038

Kutadgu Bilig, hükümdarda bulunması gereken en önemli özelliklerden biri olarak adil olmak ve iyi yasalar koyarak milleti adaletle idare etmek olarak göstermiştir. “Ey hakim, memlekete uzun müddet hüküm sürmek istersen, kanunu doğru yürütmeli ve halkı korumalısın. Kanun ile ülke genişler ve dünya düzene girer, zulüm ile ülke eksilir ve dünya bozulur. Beyler gözlerini temiz tutar ve kanunu tatbik ederlerse, beylik bozulmaz ve uzun müddet ayakta durur.”¹⁵⁰

“Halkın içinde yükselip ikbale eren insan, halka hep iyi kanunlar koymalıdır. Kim halka hakim olursa onun doğası yumuşak, tavır ve hareketleri asilane olmalıdır. Kim halk içinde nüfuz sahibi olursa, onun dili ve sözü tatlı olmalı, tevazu göstermeli. Bu devlet dönektir hem yapar, hem bozar; o kararsızdır bıcarsa çabuk kaçır. Bu ikbale inanma; elinden gelirse iyilik et; bil ki ikbal bugün sendeyse yarın başkasındadır. Ey ikbal bulan, bu ikbale güvenme; gelen ikbal bir gün olur gider. Sana beylik ve büyüklük erişirse, bu devlet içinde saç ve sakalının ağarması için kendini küçük tut ve mütevazı ol. Hangi işte acele edilirse, o iş uzar ve gecikir; acele yapılan işler pişmanlıkla neticelenir”¹⁵¹.

“Sen doğrulukla halkın sevgisini kazanırsın, halka kızıp onlara karşı doğruluktan ayrılma. Doğruluk yüzünden gök ayakta durur, yer sabit olduğu için üzerinde ot ve ekin biter. Sağa sola meyletme, doğru dur, gönlünü dürüst tut, doğru olan her iki dünyada doğruluk bulur.”¹⁵²

D. Erdemli Olmak

Eski Türklerin en az cesaret ve bilgelik kadar değer verdiği ve hükümdarlarında görmek istedikleri bir başka özellik ise erdemli olmak idi¹⁵³.

“Ey hükümdar, gayret et, kendin iyi ol; beyi iyi olursa halk da iyi olur. İşinde hiddetli olma, öfkene hakim ol; beyler hiddetli olurlarsa mülk ve saltanat bozulur. Kişilere kaba söz söyleme; kaba söz alev alev yanan bir ateştir. Sakin, halim selim ve yumuşak huylu ol ve böylelikle bütün iyiliklere elini uzat.”¹⁵⁴

¹⁵⁰ Kutadgu Bilig, 2033-2036

¹⁵¹ Kutadgu Bilig, 545-550, 552,556

¹⁵² Kutadgu Bilig, 5598-5601

¹⁵³ Genç, s. 48

¹⁵⁴ Kutadgu Bilig, 1411-1416

“Eğer her iki dünyanın beyliğini de istiyorsan, sen şu beş işe yaklaşma; en iyisi budur. Harama karışma, zulüm etme, insan kanı dökme, düşmanlık besleyip kin gütmeye. Şarap içme, fesattan uzak dur, ondan kaç; bunlar daima mülke ve saltanata zarar veren şeylerdir.”¹⁵⁵

“Hangi şey nadirse o şey azizdir; insan aziz olan bir şeye sahip olmak için çok zahmet çeker de yine elde edemez, Hükümdar için böyle kişiler gereklidir, hükümdara gereken memleket içinde gereklidir. Bak erdemli insanın herkese faydası dokunur; bu erdem ile insan bütün arzularına ulaşır.”¹⁵⁶

E. İnsanlara Yararlı Olmak

Kutadgu Bilig’ e göre her hangi bir şeyin iyi olmasının temel şartı yararlıdır. Bu faydacı anlayış doğrultusunda da insanlara faydalı olmak yani iyi insan olmak en önemli etik değerlerin başında gelmektedir. Oğurmuş’un insanlardan uzak asetik bir hayat sürmesinin eleştirilmesi; kendisini soyutlayarak kimseye bir yararı olmadığı noktasından hareketle eleştirilmiştir. Hükümdar Kün Toğdı Oğurmuş’dan, köy veya şehir içerisinde ibadet etmesini, halka faydalı olmasını, muhtaçlara yardım etmesini ve helal para kazanarak insanlara yardım etmesini istemiştir¹⁵⁷. Namaz ve orucun insanın kendi çıkarı için olduğunun, iyi insan olmak için kendi çıkarından vazgeçip başkalarının faydasını istemek gerektiğinin ve Tanrı’nın kimsenin ibadetine muhtaç olmayıp, Tanrı’nın rızasına ulaşmanın yolunun insanlara faydalı olmak olduğunun¹⁵⁸ söylenmesi; insanlara faydalı olmayı tüm ibadetlerin üzerinde tutmuştur.

Yusuf’un bireysel Oğurmuş üzerinden bireysel çıkarı eleştirerek toplumsal faydayı savunması, Batı Siyasi Düşüncesindeki J.S. Mill’in faydacılığıyla örtüşmektedir¹⁵⁹. Mill erken faydacılığın çok bencil olduğunu düşünmüş ve onu asosyal bularak eleştirmiştir. Toplumun bireysel parçalarının toplumdaki önemli

¹⁵⁵ Kutadgu Bilig, 1432-1434

¹⁵⁶ Kutadgu Bilig 565-567

¹⁵⁷ Kutadgu Bilig, 3226-3240

¹⁵⁸ Kutadgu Bilig, 3243-3250

¹⁵⁹ Taş, s.1892

olduğu bir faydacılık yerine; felsefesinin daha büyük bir kamu çıkarı görüşünü kapsamasını istemiştir¹⁶⁰. Batı Siyasi Düşüncesi için 1800lü yıllarda yeni olan bu görüşün Yusuf tarafından 800 yıl önce dile getirilmiş olması önemli bir ayrıntıdır.

F. Cömert Olmak

Kutadgu Bilig’de hem halk için hem de bütün bir halkı temsil eden hükümdar için cömertlik önemli bir ahlaki değerdir. Hükümdara eserin pek çok yerinde cömert olması ve cimri olmaması yönünde öğütler verilmiştir. “Beyler cömert olursa adları dünyaya yayılır, etrafına askerler toplanır. Bey cömert olur, bağışlar ve doyurursa malının eksilmesinin bir önemi kalmaz, tekrar vurur, alır, eksiklerini tamamlar”¹⁶¹ denilerek askeri başarı ve liderlik karizması cömertliğe bağlanmıştır.

“Dünya beylerinin eli açık olursa, onlar her iki dünyada baş köşeye otururlar. Cimri bir bey memleketine hakim olamaz. İnsan cimriye yanaşmaz, cömerte sıkıca yapışır. Cimrilik ile beylik birbirine düşmandır, cimriye karşı her yerde isyan edilir.”¹⁶²

Eserde mal mülk biriktirmenin gerekli olmadığı ve bunların muhtaç kimselere dağıtılması gerektiği üzerinde durulmuştur¹⁶³. Aytoldı ölmeden önce elindeki servet için üzülmüş ve her şeyini fakirlere dağıtmıştır¹⁶⁴.

“Gözü aç olan bütün dünyayı elde etse bile, ona zengin denilmez, denilemez. Fakir, istediği kadar zengin olsun, aç gözlü olan kimsedir. Aç gözlü kimseye zenginliğin bir faydası yoktur. Aç gözlüye bütün dünya malı az gelir, olana kanaat

¹⁶⁰ Donald Tannebaum- David Schultz, **Siyasi Düşünce Tarihi Filozoflar ve Fikirleri**, Adres Yayınları, Ankara, 2006, s.362.

¹⁶¹ **Kutadgu Bilig**, 2050-2053

¹⁶² **Kutadgu Bilig**, 3043-3038

¹⁶³ Doğan II, s.81

¹⁶⁴ **Kutadgu Bilig**, 1150

eden kimsenin ömrü mutlulukla geçer. Gözü aç olan insan kara toprağın tozu gözüne doluncaya kadar, mala doymaz.”¹⁶⁵

G. Yiğit Olmak

Kutadgu Bilig özellikle hükümdar ve ordu komutanları için yiğitliği çok önemli bir özellik olarak işlemektedir. Yusuf’a göre; Bey cesur, kahraman ve atılgan olmalıdır. Düşmana karşı koymanın ilk şartı beydeki cesarettir¹⁶⁶.

Cesur ve gözü pek insanın için fakirlik gibi bir sıkıntısı olmayacaktır. Kılıç, balta, ok, yay ile güç ve cesaret varken yiğit adam mal mülk için endişe etmemelidir¹⁶⁷.

Komutan askerlerine her zaman ve her bakımdan örnek olmakla sorumludur. Komutandaki kötü bir özellik astlarına yansiyabilir ve onarılması zor hatalara sebep olabilir. Buna karşın komutandaki cesurluk, astları korkak olsa bile onları iyi yönde etkiler¹⁶⁸. “Korkak askerın cesaret alması için kumandanın cesur ve kahraman olması gerekir¹⁶⁹.

¹⁶⁵ Kutadgu Bilig, 5386-5390

¹⁶⁶ Kutadgu Bilig, 2043

¹⁶⁷ Kutadgu Bilig, 2054-2055

¹⁶⁸ Sarıca, s.91

¹⁶⁹ Kutadgu Bilig, 2044

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUTADGU BİLİG’DE SİYASİ ETİK ÇIKARIMLARI

I. VEZİRİN SAHİP OLMASI GEREKEN ÖZELLİKLER

Kutadgu Bilig’de vezir ayın en parlak olduğu dönem olan dolunaya benzetilerek adı Ay Toldı konulmuştur. Türk devlet anlayışında siyasi iktidarın yani kutun tek sahibi hükümdardır fakat hükümdar iktidarının bir kısmını doğrudan kendi kullanırken bir kısmını dolaylı olarak vezir başta olmak üzere tüm devlet görevlileri aracılığıyla kullanır. Vezir hükümdardan sonraki en büyük devlet adamı olarak görülmüştür. Vezir hükümdar tarafından atanmıştır ve vezirlik görevine getirilmek, devlet kuşağı yani kuşanmak kelimesiyle beraber kullanılmıştır¹⁷⁰.

Yusuf devlet idaresinde hükümdardan sonraki yetkilinin vezir olduğunu belirtmekte ve onun işgal ettiği makamın önemine işaret etmektedir¹⁷¹. Kutadgu Bilig’de vezir hükümdarın eli demektir. Devlet işleri bu eller ile görülür. Beylerin yükünü yüklenen, beyliğin temelini sağlamlaştıran vezir,¹⁷² beyden sonra hareket ve söz ile memlekete hükmeden insandır.¹⁷³ Kutadgu Bilig’de “Bir kimseye vezirlik isabet eder ve eline iktidar geçerse, kötü kanun koymamalı, daima halim ve yumuşak olmalıdır.” Denilerek vezir olmanın genel ve en basit şartları dile getirilmiş, “Beyinden sonra, onun yerine, hareket ve söz ile memlekete vezir hükmeder”¹⁷⁴ denilerek de vezirin yürütmenin başında olduğu gösterilmiştir.

¹⁷⁰ Salim Koca, Kutadgu Bilig’de Hükümdar, Vezir ve Sufi Tiplerinin Tanıtılmasında ve Bu Tiplerin Temsil Ettikleri Fikirlerin Açıklanmasında Metaforların Rolü, **Gazi Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı 10, Ankara 2012, s.72

¹⁷¹ Genç, s.171

¹⁷² **Kutadgu Bilig**, 2181-2183

¹⁷³ **Kutadgu Bilig**, 2193

¹⁷⁴ **Kutadgu Bilig**, 2193

Hükümdar Kün Toğdı devlet işlerinin çokluğundan ve işlerin zorluğundan dolayı kendisine bir yardımcı arar ve “Bana şimdi seçkin, akıllı, bilgili ve yetenekli bir kişi gerekli. Bana candan bağlı, güvenilir, doğru, dürüst yaradılışlı, içi dışı bir ve işten anlar biri olmalı. Memleketin iç ve dış işlerini takip hususunda bana yardımda bulunmalı. İnsana yardım edecek ve destek olacak akıllı, bilgili ve hakim idareciler gereklidir.”¹⁷⁵ der. Hükümdarın kendi otoritesi altında bütün ülkeye hükmedecek bir vezir arayışında olması otoritenin paylaşılması fikri olduğunun göstergesidir.

Hükümdar Kün Toğdı'nın Ögdülmüş'e vezirlerinin nasıl olması gerektiğini sorması üzerine, Ögdülmüş vezirlerde olması gereken özellikleri anlatır; “Bu işe halk içinde çok yükselmiş seçkin insan gerekir; akıllı ve gönlü ermeli, işe yürekten bağlanmalı. Akıllı çok bilgisi deniz gibi derin ve geniş olmalı, elinden her iş gelmeli ve beyin yüzünü güldürmelidir. Asil bir aileden gelmeli, takva sahibi ve dürüst olmalı, hayatını da dürüstlikle geçirmelidir. Vezirlik önemli bir iştir; bu iş için seçkin insan gerekir; vezir doğru ve doğası asil olmalıdır. Vezir akıllı ve bilgili olmalı; bu iş için zeka ve yumuşak huy gerekir.”¹⁷⁶ “Vezirin gözü tok olmalı ve onda mal hırsı bulunmamalıdır; gözü aç olan kişi, bütün dünyaya sahip olsa bile doymaz”¹⁷⁷.

Vezirde aranan en önemli özelliklerden biri de ahlaklı olmaktır. “İnsanların seçkini haya sahibi olanıdır; haya sahibi olan kişi insanların başıdır. Kimde haya varsa, ona her işi teslim et; insan haya ile küstahın yolunu tıkar.”¹⁷⁸

Kutadgu Bilig, devlet işlerinin düzgün yürümesinin şartı olarak vezirin doğruluğunu göstermiş ve “Hizmetkarın başı olan vezir doğru hizmet etmezse, beylerin işi hep eğri olur. Hizmetkarın doğru ve dürüst olması gerekir ki beyler inanıp güvenerek işlerini ona bıraksın.” Demiştir.¹⁷⁹

¹⁷⁵ Kutadgu Bilig, 423-425, 437

¹⁷⁶ Kutadgu Bilig, 2184-2188

¹⁷⁷ Kutadgu Bilig, 2200

¹⁷⁸ Kutadgu Bilig, 2201-2203

¹⁷⁹ Kutadgu Bilig, 2010-2011

Vezirin olgun, anlayışlı ve sabırlı bir insan olması gerektiği belirtilmiştir. “Vezirlik için çok olgun bir insan gerekir, o okuyup yazmalı ve çok anlayışlı biri olmalı. Sözü ve gönlü bir, hareketi doğru, haya sahibi, merhametli ve halk arasında dürüst olarak tanınmalı. Gözü tok uyanık, ihtiyatlı ve işinin ehli olmalı; işe yarayan ve yaramayan kişiler ayrılmalıdır. Bu erdem ve bilgiler kimde tam olarak bulunursa, hükümdar vezirliği ona verebilir.”¹⁸⁰

Kutadgu Bilig’de vezirin bir görevi de danışmanlıktır. “Vezir bey için daima bir danışmandır, danışmanlar her işte kıyasla hareket ederler. Hükümdar böyle bir vezir bulunursa, o beyini huzura kavuşturur ve halkı rahat uyur. Bey onun aracılığıyla bütün dileklerini elde eder; durum ne olursa olsun, bütün işi düzene girer. Halkı zenginleşir, memleketi de düzenlenir; hazine çoğalır, beyin hayatı mutluluk içinde geçer.”¹⁸¹ Yani vezirin becerikli ve iyi olması doğrudan beye ve halka faydalıdır.

Ayrıca vezirlerde aranan karakter özellikler yeterli bulunmayarak hesap işlerinden anlaması ve kaleminin güçlü olması gerektiği de uzun uzun anlatılmıştır. “Vezirin hesap bilmesi, bilge ve zeki olması gerekir; bilgili olmalı ve çeşitli yazıları bilmelidir. Vezirin işi hep hesapla döner; hesap bilmezse hizmetkarın işi kalır. Kişi zeki olmazsa, işi başaramaz; insan işini zeka ile yapar. İnsan bildiklerini yazı ile yazar; yazarsa ne yapmış olduğunu bilir.”¹⁸²

Kutadgu Bilig’deki ideal vezir tipi bize siyasi etik çıkarımlar yapmamız için gerekli malzemelerle doludur. Her şeyden önce vezirliğin bir iktidar sahipliği olarak görülmesi tek elden yönetilmeyen bir devletin varlığını göstermektedir. Bugünün dünyasında bir devlet başkanının ya da başbakanın tüm iktidarı kendi üzerinde toplayarak gerçekleştirdiği görünürde demokratik yönetimlere rastlanmaktadır ve yönetimin tek kişide toplanması demokrasilerdeki siyasi etik sorunların başında gelmektedir. Vezire yüklenen gözü tok olma ve mal hırsı bulunmama şartları da, rüşvet ve adam kayırmanın önlenmesi için gerekli özelliklerdir. Sık sık

¹⁸⁰ Kutadgu Bilig, 2234-2238

¹⁸¹ Kutadgu Bilig, 2256-2261

¹⁸² Kutadgu Bilig, 2218-2223

tekrarlanmakta olan doğruluk ise günümüzün en büyük siyasi etik sorunu olan halktan bir şeylerin saklanması ya da makyavelist bir anlayışla yalan söylenmesinin önüne geçmek içindir. Vezirin işinin ehli olması şartı iş bilmeyen kimselerin önemli makamlara gelmemesi için oluşturulmuş bir mekanizmadır. Devlet işlerinden ve ekonomiden habersiz kişilerin yönetime gelmesi bugün hala ülkelerin ve toplumların en büyük siyasi sorunlarından biridir.

II. HÜKÜMDARIN SAHİP OLMASI GEREKEN ÖZELLİKLER

Kutadgu Bilig, hükümdarlarda olması gereken özellikleri sadece karakterle sınırlı tutmamış, fiziksel özelliklerinden de söz etmiştir. Bu özellikler günümüzde de liderlerde ve yöneticilerde aranan, halka ilişkiler konusunda da büyük önemi olan fiziksel özelliklerdir. “Bey güzel yüzlü, saçı sakalı düzgün, yakışıklı ve orta boylu olmalı ayrıca ad ve şöhret sahibi olmalı. Yüzünü gören herkes, bakınca onu sevmeli; memleketi ve halkı ona bakıp güvenle yaşamalı. Düşmana karşı cesur ve mert olmalı; güzelliği bakan gözü sevgiyle parlatmalı. Bilgi nazarında boyunun çok uzun olması makbul değildir; onun çok bodur olması da güzel düşmez. Onun için bey orta boylu olmalı; orta boylu olması daha iyidir. Kısa boylu bodur kişilerin doğası hırçın olur; hırçın nereye giderse orada kavga başlar.”¹⁸³ Hükümdarın fiziksel özelliklerinden özellikle de boyundan bahsederken Yusuf’un eserini sunacağı Karahanlı Hükümdarından esinlenmiş olabileceği ihtimaline rağmen, Yusuf’un kafasındaki ideal hükümdar görüntüsüyle; Tavgaç Buğra Han’ı ya da babası Süleyman Aslan Han’ı sentezlediğini söylemek daha doğru olacaktır.

Yusuf pek çok beyitinde hükümdarda olması gereken özelliklerden bahsetmiştir ve bu özelliklerin neredeyse hepsi bugün siyasi liderde aradığımız etik ilkelerle örtüşmektedir. “Halk için beyin çok seçkin olması lazımdır; özü sözü doğru ve tabiatı güzide olmalıdır. Bilgili, akıllı, halka muamelesi iyi, cömert, gözü tok ve gönlü zengin olmalıdır. Her türlü iyiliğe el uzatmalı; haya sahibi, yumuşak huylu ve

¹⁸³ Kutadgu Bilig, 2083-2089

asil tabiatlı olmalıdır. Böyle bir bey halka layık, büyük bir bey olur ve bu beyden de iyi bir hanedan yetişir.”¹⁸⁴

Kutadgu Bilig, Büyük Hun devletinden beri Türk hakanlarının önemli bir özelliği olarak görülen bilgeliğe çok önem vermiş ve bilge hükümdar anlayışını devam ettirmiştir.¹⁸⁵ “Bey bilgili ve akıllı olmalıdır. Beyler bilgi ile halka baş olurlar ve akıl ile memleket ve halkın işlerini görürler. Beylerin iftiralara uğramaması ve adının iyiye çıkması için de akıllı olmaları gerekir”¹⁸⁶.

Eğer beyler işlerinde yanılırlarsa bu devletin hastalığı anlamına gelir, bu hastalığın ilacı ise akıl ve bilgidir. Bu yüzden beyler akıllı ve bilgili olmalıdırlar. Akıllı ve bilgili hükümdarların her iki dünyada da makamları yüksek olacaktır¹⁸⁷.

Yusuf Kutadgu Bilig’de Sabır ve sakinliği hükümdar için çok önemli görmüş ve bunları beyliğin başta gelen meziyetleri olarak tanımlamıştır.¹⁸⁸ İşe bilerek başlamak ve başarıyla tamamlamak için beyin çok akıllı olması gerekir¹⁸⁹ diyerek aklın önemini bir kez daha vurgulamıştır. Yusuf’a göre acelecilik, zevzeklik ve sinirlilik hükümdarın bilgisiz olduğunu göstermektedir¹⁹⁰. Bey tok gözlü, haya sahibi ve doğası yumuşak olmalıdır; sözünde ve hareketinde dürüst davranmalıdır.¹⁹¹ Beyler insanların kendisine ümit bağlaması için verdiği sözü tutmalıdır, aksi halde bunu sonucu hükümdar için pişmanlık olur¹⁹². Yusuf ayrıca bir beyi iyi ad ve şöhrete kavuşturacak şeyleri de sıralar; “İyi ad ve şöhretle adının yayılmasını isterse, bey birde şu beş şeyi kendinden uzak tutmalıdır: Biri acelecilik, ikincisi cimrilik ve üçüncüsü hiddettir; bunlara karşı diren yenilme. Bir bey için fena olan şeylerin dördüncüsü inatçılıktır; yakışmayan bu şeylerin beşincisi de şüphesiz yalancılıktır.”¹⁹³ Hükümdarın doğru olması belki de taşıması gereken en önemli

¹⁸⁴ **Kutadgu Bilig**, 1963-1966

¹⁸⁵ Genç, 48

¹⁸⁶ **Kutadgu Bilig**, 1951-1957

¹⁸⁷ **Kutadgu Bilig**, 1969-1972

¹⁸⁸ **Kutadgu Bilig**, 1998

¹⁸⁹ **Kutadgu Bilig**, 1989

¹⁹⁰ **Kutadgu Bilig**, 1997

¹⁹¹ **Kutadgu Bilig**, 2000

¹⁹² **Kutadgu Bilig**, 2013

¹⁹³ **Kutadgu Bilig**, 2059-2062

özelliğdir. "Tanrı seni doğruluk için hükümdar yaptı"¹⁹⁴ denilerek hükümdara doğru olma zorunluluğu getirilmiş ve doğruluk kutsallaştırılmıştır. Bu beyitler bize hükümdarın taşıması gereken siyasi etik değerler hakkında bilgi vermektedir.

Türk kültüründe olduğu gibi Kutadgu Bilig’de de liderin cesareti önemli bir konudur. Bey kahraman, cesur, kuvvetli ve pek yürekli olmalıdır¹⁹⁵. Ordunun ve devletin başarısı da liderin cesaretine bağlıdır çünkü bey cesareti ile düşmana karşı koyar, korkak askerin cesaretlenmesi için kumandanın kahraman ve cesur olması gerekmektedir.¹⁹⁶

Kutadgu Bilig’de adaletli olmak bütün yöneticiler gibi hükümdar için de aranan özelliklerin başında gelmektedir. Öğdülmiş hükümdara şu öğüdü verir: “Bey adil olmalı; halka karşı adaletle muamele etmelidir.”¹⁹⁷ “Halkın hakkını alabilmesi için, vezirin de adil olması gerekmektedir.”¹⁹⁸ Devlet yöneticilerinin adaletli olabilmesi için Kutadgu Bilig’de, devlet adamının gözü tok olması, yiyicilik ve rüşvetten uzak durması gerektiği çok yerde belirtilmiştir. Siyaset etiğine sahip olmayanların, yani çıkarıcıların ve rüşvetle iş yapanların, adil kanunları koymak ve bu kanunları adaletle uygulamaktan uzak olacağı açıktır. “Vezirin gözü tok olmalı ve onda mal hırsı bulunmamalıdır; gözü aç olan kimse, bütün dünyaya nail olsa bile, doymaz.”¹⁹⁹

Önemli bir devlet görevlisi olan Ulu Hacip için de benzer özelliklerin olması şartı vardır. “Ulu Hacib çok emniyetli, dürüst ve doğru bir insan olmalıdır.”²⁰⁰ “Gözü tok, haya sahibi ve nazik olmalıdır; zeki ve bin türlü bilgiye sahip bulunmalıdır Gözü tok olan vazife başında rüşvet almaz; hacib rüşvet alırsa bey gülünç duruma düşer. Yoluna girmiş işi bozan rüşvettir.”²⁰¹ Hangi görevi yapacak olursa olsun aç gözlü

¹⁹⁴ Kutadgu Bilig, 1679

¹⁹⁵ Kutadgu Bilig, 1949

¹⁹⁶ Kutadgu Bilig, 2043-204

¹⁹⁷ Kutadgu Bilig, 2171

¹⁹⁸ Kutadgu Bilig 2208

¹⁹⁹ Kutadgu Bilig, 2200

²⁰⁰ Kutadgu Bilig, 2436

²⁰¹ Kutadgu Bilig, 2441-2443

kimseye de makam mevki verilmemelidir, çünkü bu tip insanların memleketin düzenini bozacağı kesindir²⁰².

Görülüyor ki Karahanlı Türklerinin ideal hükümdarı, onların erdem olarak kabul ettiği yüksek ahlaki değerleri ve öteki üstün nitelikleri şahsında toplayan kişidir. Aynı zamanda sayılan bu erdemler de yer yer işaret edildiği gibi hükümdara kut gibi Tanrı tarafında verilmiştir. Bu nedenle hükümdarın kuta sahip olmasının devamlılığı sadece bu erdemlere sahip olmakla değil bu erdemlere uygun davranmakla mümkün olacaktır²⁰³.

A. Hükümdarın Görevleri

Yusuf Kutadgu Bilig’de dünya üzerinde gelmiş geçmiş en iyi beylerin Türk beyleri olduğunu söylemiştir. Bu beylerin en önemlilerinden olan Alp-Er Tonga’yı, Türkler kadar İranlılar, Araplar ve Çinlilerin de hatırladığını söyleyerek tezine dayanak bulmuştur. “Eğer dikkat edersen görürsün ki, dünya beylerinin en iyileri Türk beyleridir. Bu Türk beyleri arasında adı meşhur ve ikbali ayan beyan olanı Tonga Alp-Er idi. İranlılar ona Efrasiyab derler; bu Efrasiyab akınlar salıp ülkeler zaptetmiştir. O bunlarla kılıç vurup düşmanın boynunu biçer; ilini ve halkını kanun yoluyla düzene sokar.”²⁰⁴

Yusuf’a göre hükümdarın görevleri üç ana başlık altında toplanmaktadır: Birincisi, halkı refah içinde yaşatmak; ikincisi, töre’yi kanunları düzenleyip tatbik ederek dirlik ve düzeni sağlamak, adaleti temin etmek; üçüncüsü ise savaş gücü ile devleti düzen içinde bulundurmaktır²⁰⁵.

²⁰² Kutadgu Bilig, 5305

²⁰³ Genç, s. 54

²⁰⁴ Kutadgu Bilig, 276-280,286

²⁰⁵ Genç, s.56-66

1. Halkı Refah İçinde Yaşatmak

Kutadgu Bilig’de Türk devlet anlayışına paralel olarak hükümdar halkın babası olarak görülmüş ve halkın bütün ihtiyaçlarından sorumlu tutulmuştur. Hükümdarın bu sorumluluğu bize Orta Asya Türk Kültüründeki sosyal devlet anlayışını göstermektedir. Üstelik hükümdarın sorumluluğunu yerine getirmemesi kutu veren Tanrı tarafından da cezalandırılarak bir yaptırım da uygulanacaktır. “Memlekette bir kimse bir gece aç yatarsa onu tanrı sana soracaktır, gözünü aç”²⁰⁶ beyiti bu sorumluluğun göreceli ve yoruma açık olmadığını göstermektedir.

Kutadgu Bilig’de, beyler içinde altın ve gümüş madeni bulunan bir dağa benzetilmiş ve bu madene kazma vuran herkesin zengin olacağını söylemiştir.²⁰⁷ Yani beye yakın ve onun himayesinde olmak bir zenginlik kaynağıdır. Bey insanlara faydalı ve cömert olmalı, dünya halkına ondan tokluk gelmelidir. Hükümdar güneş gibi parlamalı, halk onun sayesinde bol yiyecek ve içeceğe kavuşmalıdır.²⁰⁸ Yani Türk hakanı dünya hakimiyeti anlayışıyla tüm dünya halklarını gözetmelidir. Bu Tanrı tarafından hakanın boynuna yüklenen bir emanettir ve Tanrı tarafından sorulacaktır.

Esere göre hükümdarlık ve devlet halk içindir. Göktürk Kitabeleri’nde de karşımıza çıkan halkı doyurmak ve giydirmek kavramları, sosyal adaleti sağlamada kullanılan sembol bir kalıp olarak karşımıza çıkmaktadır. Oğurmuş hükümdara verdiği bir öğütte, beyin halk için mutluluk kaynağı olduğunu; halkın mutlu olması için de karnının doyması gerektiğini söylemiştir.²⁰⁹ Eserde Kün Toğdı’ya " ey adil temiz ve halim bey, tanrı sana akıl, bilgi ve bir çok faziletler verdi, halkın karnı tok ve sırtı pek oldu"²¹⁰ denmesi de başarılı idarenin halkı doyurmak ve giydirmek olduğunu göstermektedir.

²⁰⁶ Kutadgu Bilig, 5165

²⁰⁷ Kutadgu Bilig, 5357

²⁰⁸ Kutadgu Bilig, 5358-5359, 5360

²⁰⁹ Kutadgu Bilig, 5355

²¹⁰ Kutadgu Bilig, 3113

Kutadgu Bilig’de hükümdarın servet dağıtması sadece devlet yönetiminde değil; savaşta da başarı sağlamanın bir yoludur. Düşmanına üstün gelmek isteyen hükümdar adamlarına değer verip onları överek şevke getirmeli; altın ve gümüş vererek onları memnun etmelidir.²¹¹

2. Kanunları Düzenleyip Uygulayarak Dirlik ve Düzeni Sağlamak, Adaleti Temin Etmek

Kutadgu Bilig, uzun süre hükmetmek isteyen hükümdarların kanunları adaletle uygulaması ve halkı doyurması konusunda öğütler vermiştir. Kanunlar çok önemlidir çünkü " kanun ile ülkeler genişler ve dünya düzene girer"²¹²

Yusuf’un ifadesine göre kanun hükümdarlıktan daha üstündür. " beylik ve ululuk çok önemlidir fakat daha iyi olan kanundur. Ama asıl önemli olan kanunu eşit tatbik etmek olmalıdır"²¹³.

Eserde adaleti temsil etmekte olan Kün Toldı üç ayaklı gümüş bir taht üzerinde oturmaktadır. Yanında büyük bir bıçak, acı Hint otu ve şeker de vardır²¹⁴. Hükümdar Kün Toldı, üç ayağı sağlam olan bir şeyin hiçbir yere eğilmeyeceğini ve o üç ayak sağlam olduğu sürece tahtın da sağlam olacağını söylemiş, bıçakla işleri bıçak gibi kesip atacağını, suçluların acı ot yemişi gibi ağzının tadı bozulurken, mağdurların da dağıttığı adalet ile şeker yemişi gibi olacağını uzun uzun anlatmıştır²¹⁵. Burada devlet üç ayağı olan gümüş bir tahta benzetilirken bugünkü yasama yürütme ve yargı güçleri kastedilerek bir metafor yapılmıştır²¹⁶. Devletin temel direği adalettir ve hükümdarın elindeki bıçak adaletin gecikmeyeceğini göstermektedir. Yani bugünün şartlarındaki yargıdaki gecikmeler olmayacaktır.

²¹¹ Kutadgu Bilig, 5470-5481

²¹² Kutadgu Bilig, 2015-2107, 2033

²¹³ Kutadgu Bilig, 453-454

²¹⁴ Kutadgu Bilig, 771-771

²¹⁵ Kutadgu Bilig, 801-8012

²¹⁶ Pamir, s.369

Kutadgu Bilig kanununun adil ve halk için faydalı olması gerektiğini söyler. Yusuf' devamlı olarak iyi kanunlar koyulması gerektiğinden bahseder. Bey ile vatandaş ayırmadan uygulanan kanunlar ve bu kanunların kapsayıcılığı çağdaş bir hukuk sistemine işaret etmektedir.

Günümüzün bir siyasi etik sorunu da yasaların bazen eşit işlememesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Siyasi lider yakınlarına yargıda ayrıcalık yapılması dünyanın pek çok ülkesinde haber konusu olmuştur. Spesifik bir örnek vermeyecek olsak da milletvekili dokunulmazlığı bile siyasetçileri yasaların vereceği cezalardan korumaktadır. İşte Kutadgu Bilig'de kanunun bir güneş gibi herkese eşit olması siyasi etik bir değer olarak karşımızda durmaktadır.

3. Savaş Gücü ile Devleti Düzen İçinde Bulundurmak ve Fetihler Yapmak

Modern çağlara gelinceye kadar bütün bir Türk tarihi boyunca savaş gücü ve yeni fetihler çok önemsenmiştir. Savaş gücünün neden önemli olduğu Türklerin yerleşik hayata geçmeden önceki sosyal yaşantısında saklıdır. Konargöçer Türkler için yeni topraklar elde etmek önemli ve ganimet kazanmak da büyük bir gelir kaynağıydı.

Eski Türkler devamlı olarak şehirlerde yaşamadıkları için yerleri sayıları belli bir orduları yoktu. Kadınlar dahil herkes savaş sanatını bilir, askerlikten dolayı devletten ücret almaz ve savaş ganimetinden kendi payına düşeni alırlardı²¹⁷.

Kutadgu Bilig'de de savaş gücünü sağlamak ve yeni ülkeler elde etmek hükümdarın önemli görevlerinden biri olarak gösterilmiştir. “Korkak askerin cesaret alması için Bey cesur, kahraman ve atılgan olmalıdır.”²¹⁸ “Asker beylerin kanat

²¹⁷ Erol Güngör, s.56

²¹⁸ **Kutadgu Bilig**, 2043-2044

tüyüdür ki kanatsız kuşlar uçamaz. Beylerin kudreti asker ile belli olur. Hangi beyin etrafında cesur asker toplanırsa, o dünyaya sahip bir bey olur.”²¹⁹

Yusuf savaş gücü ile ekonomi arasında güzel bir bağlantı kurmuş, para ve mal dağıtarak asker; askerle de yeni ülkeler kazanılacağını anlatmıştır. “Beyler mal dağıtmalı ve çok asker tutmalıdır, ne zaman isterse düşmanın memleketini ele geçirir. Hazineye ne gerek, çok asker lazım; beyin zenginliğine lüzum yok, halk tok olmalıdır. Asker buldukça, beylerde memleket eksik olmaz, asker olmasa bey memleketine uzun müddet hakim olamaz. Asker beyden memnun oldu mu, bey hangi memleketi isterse, onu elinde bulur.”²²⁰

Yusuf askeri güçten bahsederken nitelik nicelik ayırımına da değinmiş ve kalabalık ordudansa seçkin ve sayıca az ordunun daha iyi olacağını söylemiştir. “Çok askere lüzum yoktur fakat asker seçme olmalı, asker seçme olduğu gibi onun silahı da tam olmalıdır.”²²¹

“Beyler kılıç ile memleketlerine hakim olurlar, kılıçsız gafil bey memleketine sahip olamaz. Kılıç ile balta memleketin bekçisidir, halkın başında bulunan kılıç sayesinde memleketler ele geçirir. Kılıç kımıldadığı sürece düşman kımıldayamaz, kılıç kınına girerse beyin huzuru kaçır.”²²²

B. Halkın Hükümdar Üzerindeki Hakları

Yusuf Kutadgu Bilig’de halkın hükümdar üzerindeki haklarını Ögdülmüş’ün ağzından, tek tek sıralamıştır.

“Tebaanın senin üzerinde üç hakkı vardır, bu hakları öde ve onları zorluğa düşürme. Bunlardan biri memleketinde gümüş temiz kalsın, onun ayarını koru. İkincisi halkı adil kanunlar ile idare et, birinin diğerini ezmesine izin verme, onları koru. Üçüncüsü bütün

²¹⁹ Kutadgu Bilig, 3004-3007

²²⁰ Kutadgu Bilig, 3030-3033

²²¹ Kutadgu Bilig, 2332

²²² Kutadgu Bilig, 2139-2145

yolları emin tut, yol kesici ve haydutların hepsini ortadan kaldır. Halka hakkını verdikten sonra sen de hakkın olanı isteyebilirsin.”²²³

“Memleket içinde halka zulüm eden edenleri yok et, dış eyaletlerde bir tane yol kesen eşkıya bırakma.”²²⁴

Karahanlı Türklerinde devlet halk içindir. Öyle olunca devletin ve tabii onun başında bulunanların başlıca görevleri de halkı doyurup giydirmek her haliyle müreffeh kılmak, adil kanunlarla toplumda adaleti dirlik ve düzeni sağlamak ve sonuç olarak halkı huzur içinde yaşatmaktır²²⁵. Türkler bütün bu konuları idarenin kendilerine vermeleri gereken bir hak olarak görmüşlerdir.

C. Hükümdarın Devlet Yönetiminde Dikkat Etmesi Gereken Konular

Yusuf pek çok beyitinde hükümdarın dikkat etmesi gereken konular üzerinde durmuştur. Devletin sorumluluğuna giren konuların başında halkın huzur ve güvenliği gelmektedir. Hiç kimse halka zorbalık edememelidir, bunun yolu da hükümdarın tutumlarından geçer. “Ey hükümdar, şu üç şey zulüm ve baskıya sebep olur; biri beyin ihmalkarlığı ki, bundan musibet gelir. İkincisi halkın başında bulunan kişinin zayıf olması; üçüncüsü de halkın bağırını yiyen tamahkarlıktır. Şimdi bu üçünden hiçbiri sende bulunmadığı için memleketin neresinde bir zorba çıkabilir.”²²⁶

Kutadgu Bilig devleti sadece hükümdarın kişiliğinde düşünmemiş, bütün görevlileriyle devleti bir bütün olarak görmüştür. Devlete hizmeti için kaliteli insanları bulmak da hükümdarın bir görevidir. “Ne kadar çok olursa olsun, memleket işine yardımcıları ara; memleket düzenlenir büyük bey arzularına huzurla kavuşur. Memlekette faydalı ve zeki insanlar ne kadar çok olursa, işleri bunlar görür ve beyde o kadar rahat eder.”²²⁷

²²³ Kutadgu Bilig, 5574-5578

²²⁴ Kutadgu Bilig, 5547

²²⁵ Genç, s. 71

²²⁶ Kutadgu Bilig, 3109-3111

²²⁷ Kutadgu Bilig, 3143-3144

Devlet görevlilerinin zekiliği kadar kanunu ve kanunun işleyişini bilmeleri de önemlidir. Hükümdar akıllı olmalı atamalarında bunu da gözetmelidir. “Dünyayı tutan insan akıllı olmalı; halkın başında bulunan da yürekli olmalı ve hizmetkarlar da töre ve usule vakıf olmalı. Beyler kudretlerini bunlarla yükseltir; düşmanlarının başını ezer ve öçlerini alırlar.”²²⁸

Hükümdar elindeki yetkiyi Tanrı’dan aldığını unutmamalı ve kutu elinde tutması için gerekenleri yapmalıdır. Bu yüzden insanlara karşı doğru ve iyi olmalıdır. Halkın tavır ve hareketleri önemlidir çünkü kut hükümdardan ayrılırsa bunu halkın isyanı sayesinde öğrenecek ve yetkisini kaybedecektir.

“Tanrı’nın yarattıklarına karşı iyi ol temiz kalple davran. Tanrı bu mevkiye seni doğruluk için getirdi; hadi doğru ol ve doğrulukla yaşa. Her işi akıl ile işle, nefsinin esiri olma, gönünü diri tut. Bütün halka karşı merhametli ol; büyüğe küçüğe doğrulukla hükmet. Halkın tavır ve hareketi değişip bozulursa onu daima göz önünde bulundur, fesada sapmalarına meydan verme.”²²⁹

Yusuf, kötü bir devlet yönetiminin bütün halkı bozacağını, halkın onu yönetene benzeyeceğini görmüştür. Bir çocuk nasıl babasını örnek alırsa halk da hakanı örnek alır, o yüzden hakan her şeyiyle insanlara örnek olmalıdır. “Bu beyler baştır; baş nereye giderse onu izleyen bütün insanlar da ona uyar. Halk bozulursa, onu beyler düzene koyar; eğer beyler bozulursa onları kim düzeltir. Sen kendi hareketini doğrult, tavrını düzelt, halkın hareketi kendiliğinden düzene girer. Kendine yakışır şeyler yapmak istersen, yakışmayan şeylere yaklaşma işte bu kadar.”

230

“Rahata dalıp oyalanma, içki içme, bu ikisi öyle bir denizdir ki insana geçit vermez. Tavrın doğru, hareketin temiz olsun; yoldaşın akıl, düşmanın bilgi olsun. Gönül ve dili doğru, fazileti ise yüksek tut, gaflete dalma ve yolunu şaşırma. Alçak gönüllü ol, gururlanma, hizmetkarlarım askerlerim çok diye kibirlenme. Bir işle meşgul olurken hiddetlenme, öfkene mani ol, eğer gazaba gelirsene dilsizmiş gibi hareket et. Harekette aceleci ve sözde zevzek olma, sabırlı ol. Cömert ol, halka mal dağıt ve yedir, beyler cimri olursa adları kötüye çıkar. Herkese tatlı söz söyle. Sen halkın seçkinisin, hareketin de seçkin olsun; düşüncen ve sözün de dürüst ve doğru olsun. Eğer beyler iyi olurlarsa bütün memleket bin türlü sevinç ile dolar.”²³¹

²²⁸ Kutadgu Bilig, 4013-4015

²²⁹ Kutadgu Bilig, 5194-5198

²³⁰ Kutadgu Bilig, 5202-5205

²³¹ Kutadgu Bilig, 5208-5225

Türk devlet anlayışında hükümdar devletin insanda vücut bulmuş halidir. Kutadgu Bilig halka karşı yalan söylenmesini reddetmektedir. Devlet hükümdarın eliyle doğru olmalıdır. Törenin anayasa gibi katı kuralları vardır ve her durumda uygulanmalı, istisnalar olmamalıdır. Devlet sosyal bir devlettir hükümdar da devleti temsilen cömert olmalıdır. Bunlara ek olarak da ordu güçlü olmalı ve düşmanı yenmelidir. “Her zaman meşhur bir bey olarak kalmak için Tanrı nasip ederse şu dört şey gerekir: Birincisi doğru sözlü olmak, ikincisi memlekette kanunu devletle uygulamak; üçüncüsü açık elli ve cömert olmak, halka karşı şefkat göstermek, dördüncüsü düşmanına boyun eğdirmek, memleket işlerini yapmak için azimli ve cesur olmak. Hangi bey bu dört şeyi tam olarak yerine getirmese, memleket çöküşe doğru gider. Beyliğin kökü ve temeli işte budur; iyi beylik vasıflarını iyice sahip olan beylerin tuttukları ve tutacakları yol budur.”²³²

Eski Türklerdeki devlet anlayışı devletin içten ve dıştan gelebilecek tehlikelere karşı alması gereken önlemlere göre şekillenmekteydi. Bu anlayış her iki türlü tehdidi de yaşamış olan Karahanlılar’da da devam etmiş ve Kutadgu Bilig’de işlenmiştir²³³. Devletin temelleri askeriye, ekonomi ve adalet işlerinin etkin yürütülmesi üzerine kurulmuş ve devletin bu işleri eserde sayılan memurlara dağıtılmıştır. Göreve getirilecek devlet memurları deneme ve hazırlık süreçlerinden geçirilmiş, işin ehline verilmesi üzerinde dikkatle durulmuştur.

Yusuf yargıya, vekalet makamına ve işlerin asıl yürütücüsü konumundaki vezire çok önem vermiştir. Hakimler önemlidir çünkü insanların adalete güveni devlete olan güveni demektir. İnsanların adaletine güvenmediği ve haksızlığa uğradığı devlet hızla meşruluğunu kaybeder. Hükümdarın uzun süren seferler boyunca yerine bırakacağı vekil de önemlidir çünkü birkaç aylık kötü yönetim bile devleti ve saltanatı tehlikeye sokabilir. Burada Yusuf’un vekalet makamı için kimseyi önermemiş olması da önemlidir. Vekillik hiçbir makama veya saltanat üyesine hak değildir, tek şart dürüstlük ve güvenilirliktir.

²³² Kutadgu Bilig, 5902-5907

²³³ Yılmaz, s.80

“Ey hükümdar, şu üç işe çok seçkin kimseleri ara ve bu işleri onlara ver. Bunlardan biri kadıdır, halka yararlı olabilmesi için onun çok temiz ve takva sahibi olması lazımdır. İkincisi hükümdara vekalet edecek kimsedir, halkın huzur bulması ve saadetle yaşaması için, bunun dürüst ve güvenilir bir kimse olması şarttır. Üçüncüsü vezirdir; bunun çok seçkin bir kimse olması lazımdır, halka ne gelirse ondan gelir. Bu üç işe bakanlar doğru olurlarsa halk huzura kavuşur, günü aydın olur. Memleketin düzene girer ve halk zenginleşir ve bunlar sana dua ederler. Bu üç yerde işe yaramayan insanlar olursa bütün halkın işi kötü olur.”²³⁴

Kutadgu Bilig ideal bir devletin sahip olması gereken kollarından da bahsetmektedir. Bunlar güçlü bir ordu, işinin ehli bir bürokrasi ve büyük bir ekonomidir. Asker, bürokrat ve maliyeci kadrolar bugün hala bir devleti güçlü ya da güçsüz yapan önemli birimlerdir.

“Ey hükümdar şu üç türlü insana değer ver; sana söyleyeyim iyice dinle. Biri cesur, kahraman ve tunç yürekli yiğit insandır; o kılıcıyla memlekette çok faydalı olur. İkincisi hakim ve bilge devlet adamıdır; bu insan danışmak için faydalıdır, memleket işini düzenler. Üçüncüsü zeki ve usta katiptir, devletin gelir gider hesabı iyi tutulursa hazine dolar. Sen bunları çok iyi seç ve onlara başkalarından farklı davran; faydalı oldukları oranda onlara inan ve ihsanda bulun.”²³⁵

²³⁴ Kutadgu Bilig, 5328-5334

²³⁵ Kutadgu Bilig, 5910-5914

SONUÇ

Kutadgu Bilig'deki hükümdar ve vezir karakterlerini incelediğimizde ve onlara verilen öğütlere baktığımız zaman, siyasi etik değerleri taşıyan bir hükümdar ve vezir görmekteyiz. İktidarı paylaşan siyasi bir güç olarak vezir; seçkin, işinin ehli, akıllı, dindar, dürüst, yumuşak huylu, yalan söylemeyen, sabırlı, gözü tok, atamaları liyakat prensibine göre yapan biridir. Vezir mal hırsına düşmemeli ve rüşvetten de uzak durmalıdır.

Hükümdara baktığımız zaman da, görünüşüne özen gösteren, bilge, yalan söylemeyen, halka iyi davranan, cömert, ahlaklı ve dindar olması beklenen bir lider görmekteyiz. Hükümdar, yasalar önünde eşitlik prensibine yakınları aleyhine olsa bile uymalı ve adaletini herkese eşit uygulamalıdır. Hükümdar herkesin kendisini örnek alacağını düşünerek hareket etmelidir. Bütün atamalarını halkın yararını düşünerek yapmalı, halka zulüm edenleri görevinden alıp cezalandırmalıdır. Günümüzün en ciddi siyasi etik sorunlarından biri olan rüşvet, Kutadgu Bilig'de de önemsenmiş ve hükümdara aç gözlü insanlara makam vermemesi öğütlenmiştir²³⁶.

Eserde en çok öne çıkartılan siyasi etik değerler; doğruluk, adaletli olmak ve bilgeliktir. Toplum yönetenlerin bu değerleri taşıması Kutadgu Bilig'in en büyük kaygısı durumundadır.

Siyasi etiği, devlet yönetiminde yöneten ve yönetilenlerin uygulamaları ve uymaları gereken kurallar, ilkeler ve yöntemler şeklinde tanımladığımızda²³⁷; Kutadgu Bilig'de işlenen konuların başında bunun geldiğini görürüz. Kutadgu Bilig'de tıpkı bir anayasa şeklinde karşımızda olan töre kavramı, kağan da dahil olmak üzere tüm toplum tarafından kesin şekilde uyulması gereken kurallar toplamıdır.

²³⁶ Kutadgu Bilig, 5305

²³⁷Turan, s. 315

Kafesoğlu da; Türklerde törenin anayasa gibi değişmez kuralları olduğunu ve bunları Kutadgu Bilig’den saptayabileceğimizi söyleyerek bizi desteklemektedir²³⁸.

Siyasi etiğin temelinde siyasetçinin halka hesap verme anlamındaki siyasi sorumluluğu²³⁹, büyük yetkilerin kullanılması sırasında kamu yararının öne çıkartılması ve herhangi bir çıkar çatışmasının oluşmamasını garanti etme amacı vardır²⁴⁰. Bu tanıma göre siyasi etiği Kutadgu Bilig içinde aramak istersek başarılı sonuçlar elde edebiliriz.

Kutadgu Bilig’in yazıldığı dönemde halk egemenliği ve yetkinin halktan alınması gibi fikirlerin henüz gelişmediği bir gerçektir. Ancak yetkinin kaynağının halk olmaması halkın etkisiz olduğu anlamına gelmemelidir çünkü halkın tepkisi ve ya isyanı Tanrı’nın yönetme yetkisini geri aldığına işareti olarak yorumlanmaktadır. Aynı şekilde yönetme yetkisi olan Kut’un elde tutulabilmesi de direk olarak halkın memnuniyetine yani iktidarın halkın gözündeki meşruluğuna bağlıdır. Hükümdar’a verilen öğütlerden biri “ Halkın tavır ve hareketleri değişirse, onu göz önünde bulundur”²⁴¹ şeklindedir. Yani Tanrı’ya hesap verme zorunluluğu uygulamada halka hesap verme zorunluluğuna denk getirilmektedir.

Yetkilerin kullanılmasında kamu yararın gözetilmesi de Kutadgu Bilig’in pek çok yerinde kendine yer bulmuştur. Öyle ki, belki de en çok kullanılan kelime olan ‘iyi’nin tanımını açık bir şekilde “ iyi halka faydalı olan şeydir”²⁴² şeklinde tanımlanmıştır. Kutadgu Bilig’ e göre her hangi bir şeyin iyi olmasının temel şartı faydadır. Bu faydacı anlayış doğrultusunda da insanlara faydalı olmak yani iyi insan olmak en önemli etik değerlerin başında gelir. Yusuf’a göre bey her şeyden önce insanlara faydalı ve cömert olmalıdır²⁴³.

Çıkar çatışmalarının önlenmesinin ise en etkili yolu eşitlik ve adalettir. Eşitlik ve adalet kavramları Kutadgu Bilig’in temelini oluşturan değerlerdir. Eserdeki

²³⁸ Kafesoğlu, s.20

²³⁹ İzveren, 333

²⁴⁰ Yüksel, **Siyasette Etik**, s.34

²⁴¹ **Kutadgu Bilig**, 5198

²⁴² **Kutadgu Bilig**, 3271

²⁴³ **Kutadgu Bilig**,5358-5359, 5360

hükümdarın adının Kün Toğdı yani Güneş olması rastlantı değildir. Hükümdar adaletin temsilcisi ve garantisidir ve aynı bir güneş gibi herkese eşit olmalıdır. Eserde eşitlik ve adaletin ne kadar önemli olduğu Kün Toğdı'nın kendi ağzından şu şekilde anlatılmıştır: İster oğlum, ister yakınım ya da düşmanım olsun, ister yolcu, geçici, ister misafir olsun; Kanun karşısında benim için bunların hepsi birdir, hüküm verirken bunların hiç biri beni farklı bulmaz²⁴⁴.

Kutadgu Bilig'i siyasi etik kuramları açısından değerlendirdiğimizde de mutlakçı ve yararçı yaklaşımlardan izler taşıdığını görürüz.

Kutadgu Bilig'de hükümdarın ahlaklı ve etik değerlere sahip olması zorunluluğu bizi direk olarak mutlakçı/deontolojik siyasi etik anlayışına götürmektedir. Kutadgu Bilig'de hükümdar alçak gönüllü ve tatlı dilli olmalıdır. Kendisini gözetmeli, hiçbir zaman iftira atmamalı, kötü ve çirkin işlere yaklaşmamalıdır. Toplanmış olan malları yerine göre kullanmalı, hayatını, işini, tavrı ve davranışlarını düzenlemelidir. Kendinden büyüğe saygı göstermeli, küçüklerine sevgi ile yaklaşmalıdır. Kibir ve gururla kimseyi incitmemeli, kendisini küçüklerin eğlence ve tahakkümüne bırakmamalıdır. Kendisini içkiye vermemeli, boşu boşuna malını saçıp heba etmemelidir.²⁴⁵ Eserin birçok bölümünde hükümdara ahlaki sorumluluklar yüklendiğini göz önünde bulundurursak, bunun Aristotelesçi bir siyasetçi ahlakıyla örtüştüğünü görürüz²⁴⁶. Deontolojik yaklaşımın en önemli temsilcisi olan Kant da, ahlak kurallardan başka bir kural tanımayan bir siyasetçi düşünebileceğini ama ahlakı kendi çıkarlarına uyarlayabilecek bir siyasetçiyi hayal bile edemeyeceğini söylemiştir.²⁴⁷

Hükümdar için en kötü şeyi adının yalancıya çıkması olacağını, hükümdarın doğru olmasını ve doğruluk üzerine hüküm sürmesini söyleyerek insanların

²⁴⁴ Kutadgu Bilig, 817-818

²⁴⁵ Kutadgu Bilig, 703-710

²⁴⁶ Erkızan, , s. 91,99

²⁴⁷ Kant, s.40

mutluluğunu buna bağlayan²⁴⁸ Kutadgu Bilig ile dürüstlük her türlü politikadan daha iyidir görüşünü²⁴⁹ savunan Kant arsında bir örtüşme bulmak hiç zor değildir.

Kutadgu Bilig'deki halka faydalı olan şeyin iyi olduğu görüşü Mill'in faydacılığıyla benzerlik taşımaktadır ancak Machiavelli'nin siyasi etiği ile Kutadgu Bilig arasında bağ kurmak zordur. Machiavelli'deki kötülüğe sapmayı bilen hükümdar tipine²⁵⁰ Kutadgu Bilig'de rastlanmamaktadır. Eserde ordu komutanı hariç hiç kimsenin hile ya da kurnazlık bilmesine gerek yoktur²⁵¹.

Kurallara bağlı olarak faaliyet gösterilmesi, hesap verilebilirlik, hukukilik, kamu yararı, hukuk devleti, kararların liyakat esası üzerine alınması²⁵² gibi evrensel olarak kabul edilmiş siyasi etik değerleri Kutadgu Bilig'in pek çok beyitinde görebilmekteyiz.

Her toplumun ve birey olarak her insanın bir ahlak anlayışı vardır ve her siyasetnamede yöneticilere ahlaki öğütler verildiği görülür. Türk edebiyatının ilk siyasetnamesi sayılabilecek Kutadgu Bilig'de de ahlaki öğütler ve yöneticilerin sergilemesi istenen davranış kalıpları vardır. Çalışmamızın ilk bölümünde ahlakın toplumdaki topluma değişebildiğini, etik ilkelerin ise evrensel kabuller gördüğünü söylemiştik. 945 yıl önce yazılmış olan Kutadgu Bilig elbette bugün kabul ettiğimiz evrensel siyasi etik ilkelerin hepsinden bahsetmemektedir. Ancak Kutadgu Bilig'in yazıldığı dönemde Türklerin siyasi ahlakı olan kurallar bugün evrenselleşmiş ve siyasi etik değerler içerisinde kendine yer bulmuştur.

²⁴⁸ **Kutadgu Bilig**, 5170

²⁴⁹ Kant, s.38

²⁵⁰ Machiavelli, s.111

²⁵¹ **Kutadgu Bilig**, 2327.

²⁵² Yüksel, **Siyasette Etik**, s.117

KAYNAKÇA

- ADALIOĞLU, Hasan Hüseyin; “Bir Siyasetname Olarak Kutadgu Bilig”,
Doğumunun 990. Yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri,
Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara, 2009
- AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali; “ Siyasal Ahlak ve Devlet”, **Siyasal Ahlak ve Ahlaksızlık**, Editör: Türker Alkan, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993
- ARSAL, Sadri Maksudi; "Kutatgu Bilig", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, 2004-1, s. 66-76
- ARSLAN, Mahmut - Berkman, Ümit; **Dünyada ve Türkiye’de İş Etiği ve Etik Yönetimi**, Tüsiad Yayınevi, İstanbul, 2009
- AYDIN, İnyet Pehlivan; **Yönetmel Mesleki ve Örgütsel Etik**, Pagem A Yayıncılık, Ankara, 2002
- BAŞER, Sait; **Kutadgu Bilig'de Kut ve Töre**, İrfan Yayıncılık, İstanbul, 2011
- BİLGE, Muhittin; “Geleneksel Modernite Etik ve Siyaset”, **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, cilt 8, Sayı 15, Zonguldak, 2012
- BOZKURT, Ömer- Ergun, Turgay; **Kamu Yönetimi Sözlüğü**, TODAİE, Yayın No: 283, Ankara, 1998
- CEVİZCİ, Ahmet; **Felsefe Sözlüğü**, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2005
- CEVİZCİ, Ahmet; **Uygulamalı Etik**, Say Yayınları, İstanbul, 2013
- CİHAN, Mustafa; "Sokrates ve Etik Eğitimi", **Kamu Etiği Sempozyum Bildirileri**, TODAİE, Ankara, 2009

ÇALIŞLAR, Aziz; **Ansiklopedik Kültür Sözlüğü**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1983

DAVRAN, Zeynep; “Hukuk Kurallarının Etik Değerleri”, Editör: Harun Tepe, **Etik ve Meslek Etikleri**, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 2009

DEMİR, Ömer- ACAR, Mustafa; **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1992

DİLAÇAR, Agop; **Kutadgu Bilig İncelemesi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988

DOĞAN, Nejat; “Kutadgu Bilig Devlet Felsefesi I”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 12, Kayseri, 2002

DOĞAN, Nejat; “Kutadgu Bilig’de Devlet Felsefesi II”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** Sayı: 13, Yıl: 2002 s.77-94

DURSUN, Davut; "Siyaset ve Ahlak: Gerçeklikle İdealin Bağdaşmazlığı Sorunu", **2. Siyasette Ve Yönetimde Etik Sempozyumu**, Sakarya, 2005. S.18

ERKIZAN, H. Nur Beyaz; **Aristoteles Yazıları Etik ve Politika Üzerine**, Sentez Yayıncılık, İstanbul, 2012

ERYILMAZ, Bilal; “Etik Kültürü Geliştirmek” **Etik Komisyonu Konuşma Metni**, 2008

FEYZİOĞLU, Nesrin; “Geçiş Döneminin Kutadgu Bilig’deki Yansımaları Üzerine”, **KKEFD**, Sayı 12, Erzurum, 2005

GENÇ, Reşat; **Karahanlı Devlet Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara,2002

GÜNDÜZ, Mustafa; **Ahlak Sosyolojisi**, Anı Yayınevi, Ankara 2005

GÜNGÖR, Celalettin; **Devrim Kuramı**, Barış Kitap, Ankara, 2010

GÜNGÖR, Erol; **Tarihte Türkler**, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1988

İNALCIK, Halil; “Kutadgu Bilig’de Türk ve İran Siyaset Nazariye ve Gelenekleri”, **Osmanlı’da Devlet, Hukuk ve Adalet**, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2005

İNAN, Abdülkadir; **Yusuf Has Hacip ve Eseri Kutadgu Bilig Üzerine Notlar, Makaleler ve İncelemeler**, C.II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991

İZVEREN, Adil; **Toplumsal Töre Bilim**, Ankara, 1980

KAFESOĞLU, İbrahim; **Kutadgu Bilig ve Türk Tarihimizdeki Yeri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1980

KANT, İmmanuel; **Ebedi Barış Üzerine Felsefi Bir Deneme**, Çev: Yavuz Abadan-Seha Meray, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1960

KILAVUZ, Raci; **Kamu Yönetiminde Etik**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2003

KIRIZOĞLU, M. Fahrettin; “Türk Milli Geleneğinde “Kızılalma” ve Yerleri”, **Türk Tarihi Dergisi**, sayı 1, İstanbul, 1985

KOCA, Salim; “Kutadgu Bilig’de Hükümdar, Vezir ve Sufi Tiplerinin Tanıtılmasında ve Bu Tiplerin Temsil Ettikleri Fikirlerin Açıklanmasında Metaforların Rolü”, **Gazi Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı 10, Ankara 2012, s.72

KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuat; **Orta Zaman Türk Hukuki Müesseseleri; İslam Amme Hukukundan Ayrı Bir Türk Amme Hukuku Yok mudur?**, TTK, Ankara, 1943

KUÇURADİ, İoanna; **Etik**, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 2011

MACHİAVELLİ, Niccolo; **Prens**, Çev. Harun Mutluay, BS Yayınevi, İstanbul, 2012

MAHMUTOĞLU, Abdülkadir; ‘‘Etik ve Ahlak; Benzerlikler, Farklılıklar, İlişkiler’’
Türk İdare Dergisi, Yıl 81, Sayı 463-464

OKTAY, Cemil; ‘‘Machiavelli’nin Hükümdarı’nda Siyasetin Tabiatı ve Yasalar’’,
Siyaset

ÖZTÜRK, Namık Kemal; ‘‘Machiavelli-Weber Perspektifinde Siyasal Liderlik
Etigi’’, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt:37, Sayı:2, 2004, s:13-30

PAMİR, Aybars; ‘‘Orta Asya Türk Hukukunda Töre Kavramı’’, **Ankara Üniversitesi
Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.58 Sayı 2, s. 361

PİEPER, Annemarie; **Etige Giriş**, Çev. Veysel Atayman- Gönül Sezer, Ayrıntı
yayımları İstanbul, 2012

SAM, Rıza; **Siyasi Değer ve Siyasi Etik**; Ezgi Kitabevi, Bursa, 2010

SARICA, Bedri; ‘‘Kutadgu Bilig’de Komutan ve Ordunun Nitelikleri’’, **Atatürk
Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı 37 Erzurum, 2008

ŞENEL, Alaeddin; ‘‘Siyasal Ahlak: Kapsamı-Açmazları-Tipolojisi’’, **Siyasal Ahlak
ve Ahlaksızlık**, Editör: Türker Alkan, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993

TANNEBAUM, Donald – SCHULTZ, David; **Siyasi Düşünce Tarihi Filozoflar ve
Fikirleri**, Adres Yayınları, Ankara, 2006

TAŞ, İsmail; ‘‘Kutadgu Bilig’in Teorik Yapısı’’, **Turkish Studies**, Volume 5/3
Summer, 2010, s.1889

TEPE, Harun; ‘‘Bir Felsefe Dalı Olarak Etik’’, **Doğu Batı**, Yıl 1, Sayı 4, s. 11,
Ankara, 1998

TURAN, Şerafettin; ‘‘Tarih Boyunca Siyasal Ahlak’’, **Siyasal Ahlak ve Ahlaksızlık**,
Editör: Türker Alkan, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993

TÜRKERİ, Mehmet; “Etik Kuramları ve Güçlükleri”, **Tabula Rasa—Felsefe ve Teoloji Dergisi**, Yıl:4, Sayı:11, 2004

UĞUR, Ahmet; **Osmanlı Siyasetnameleri**, Kültür ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1987

USTA, Aydın; "Kamu Görevlisinin Etik Amaç ve Ahlaki Yükümlülüğüne Yönelik Bir Değerlendirme", **Türk İdare Dergisi**, Sayı: 468, 2010, s. 165.

WEBER, Max; **Meslek Olarak Siyaset**, Çev: Afşar Timuçin-Mehmet Sert, Chiviyazıları Yayınevi, İstanbul, 2006

YAVUZ, Kemal; “Yusuf Has Hacib ve Kutadgu Bilig”, **İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Sayı XXXVI, İstanbul, 2008

Yazıları, Der Yayınları, İstanbul, 1998

YEKE, Yıldız Karagöz; **Machiavelli ve Siyasal Etik**, Ebabil Yayıncılık, Ankara, 2007

YETKİN, Cüneyt; **Siyasal Düşünceler Tarihi-1**, Salyangoz Yayınları, İstanbul, 2008

YILMAZ, Gökhan; “Kutadgu Bilig’de Devlet Fikri” , **Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi**, Sayı:9, Mart 2006, s. 75-98

YILMAZ, Nihat – CANER, Kadir Doğan; “Max Weber’de Etik Siyaset İlişkisi”, **Turkish Studies**, Vol:8/6, 2013

Yoldaş, Yunus; “Max Weber’in (Siyasi) Sorumluluk Etiği Anlayışı”, **SDÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:12, Sayı:2 S: 199-218, Isparta, 2007

YUSUF, Has Hacib, **Kutadgu Bilig**, Çev. Reşit Rahmeti Arat, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1974

YÜKSEL, Cünet; **Siyasette Etik**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2010

YÜKSEL, Cüneyt; **Devlette Etikten Etik Devlete: Kamu Yönetiminde Etik**,
Tüsiad Yayınları, İstanbul, 2005

YÜKSEL, Cüneyt; **Siyasette Etik**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010